

www.iqra.ahlamontada.com

منتدى إقرأ الثقافي

الكتب (كوردى - عربى - فارسى)

www.iqra.ahlamontada.com

هەندى لایەنى پسته‌سازی زمانى كوردى

پ.ی.د. ساجیده عەبدوڵلا فەرھادى
كۆلیژی زمان / زانکۆی سه‌لاحەددین

هەونیر - ۲۰۱۳

هه‌ئەندى لاپه‌نى رسته‌سازى زمانى كوردى

پ.ی.د. ساجیده عەبدوڵلا فەرهادی
كۆلیژی زمان / زانکۆی سه‌لاحه‌ددین

هه‌ولێر - ٢٠١٣

- * ناوی کتیب: هه‌ندی لایه‌نی پسته‌سازی زمانی کوردی.
- * نووسەر: پ.ی.د. ساجیده عه‌بدوڵلا فه‌ره‌ادی.
- * به‌رگ و سه‌ره‌رشتی هونه‌ری: عوسمان په‌رداود .
- * نه‌خشه‌سازی: عیسام موحسین.
- * بلاوکراوه‌ی نه‌کادیمیای کوردی، ژماره (۱۹۲).
- * چاپخانه‌ی حاجی هاشم – هه‌ولێر.
- * تیراژ: ۵۰۰ دانه.
- * له به‌رپۆه‌به‌رایه‌تی گشتیی کتیبخانه گشتیه‌کان ژماره‌ی سپاردنی (۳۱) ی سالی ۲۰۱۲ ی په‌دراوه.

پیشہ کی

زمان (ناخاوتن) چالاکیہ کی سروشتی ہمومو مؤرفہ کانہ . بہ لام ئہم چالاکیہ لہ سہرکومہ لئی یاسا و پرسیا و پونانی تایبہت بہ زمانیک دامہ زراوہ . لہ ہر زمانیکدا، ریزبوونی مؤرفیمہ کان / وشہ کان لہ زنجیرہی ناخاوتندا بؤ پیکھینانی بہ کہی گہورہ تر بہ پپی ہندی یاسا پودہ نری کہ پستہ سازی پیدہ لئن . دیارہ بابہ تی لیکڑلینہ وہی پستہ سازیش " پستہ " یہ . ہوی پیوستیمان بہ پستہ سازی و تاوتویکردنی پستہ ، تایبہ تمندی ئاسوی ریزبوونی کہ رہستہ کانیتی بہ شیوہیہ کی ہیٹی و یہ کلایہ نہ لہ رہوتی زماندا . چونکہ ہر زمانیک دہیہ وی پپوہندی نیوان پیکھینہ کانی پستہ بہ پپی سنووری دہسہ لات و یاسا کانی خوئی دیاری بکات . بویہ دہبی لہو بنہ مایانہ بدویین کہ پستہ لہ زمانیکی تایبہ تی وہک زمانی کوردیدا لہ سہریان دادہ مہ زری . " ئہ وہ کہ وشہ کان چؤن پیکہ وہ کؤدہ بنہ وہ بؤ پیکھینانی گری و پستہ کان " .

ہندی کہ سیش زراوہی " ریزمان " بہ ہمان واتای پستہ سازی بہ کاردینن ، ہر چند زوربہی زمانہ وانان لہم شیوازہی دواتریان بہ پیرہوی دہکن ، کہ بہ ہویہ وہ ریزمانی زمانیک ہمومو بنہ ماکانی سیستہ مہ کہی دہگریتہ وہ : زانیاری لہ بارہی پیرہوی دہنگہ کانی ، لہ بارہی فؤرمی وشہ کان و لہ بارہی ئہ وہی کہ ئیمہ چؤن زمان لہ گہل دہوروبہ ردا بہ کدہ خہینہ وہ و...، رستہ سازی تہ نیا بہ شیکہ لہم ریزمانہ .

لیرہدا ئیمہ دہمانہ وی دہریبخہین کہ زمانی کوردی چؤن پستہ کانی ریگدہ خات ، واتہ سنووری تاوتویکردنہ کہ مان چؤنیتی " پؤلکردنی وشہ کان " و ریزبوونیان لہ " گری " و " پستہ " کاندہ دہگریتہ وہ . مہ بہ ست ئہ وہیہ کہ یارمہ تی خوینہر بدہین بؤ تیگہ یشتنی لہ وہی کہ پستہ سازی چؤن لہ زماندا ئیش دہکات و لہ گہل ئہو چہ مکہ گرنگہی پستہ سازی و زراوہ تہ کنیکیانہش ئاشنا بکہین کہ لہم بہ شہی ریزماندا بہ کاردینن ، وہک : " پؤلہ فؤرمہ کان ، پستہ ، گری ، بکہر ، بہرکار ، سہربار ، ئاوہ لگوزارہ ، تہ واوکار و..... " .

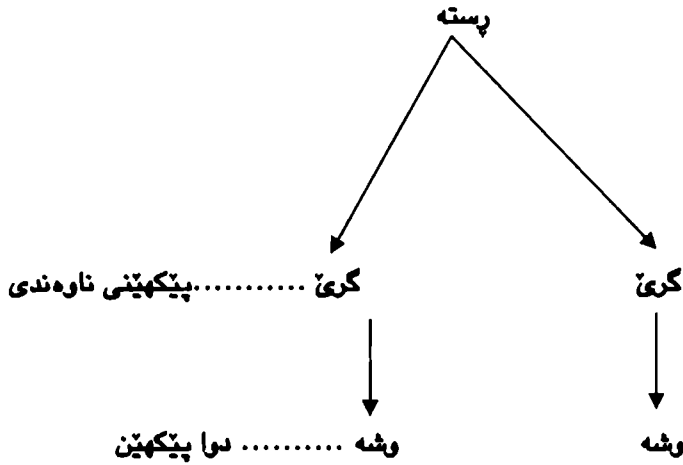
رسته‌سازی

سهرتا

سینتاکس (syntax) وشه‌یه‌کی یۆنانییه، که له دووبه‌شی "syn" به واتای "پیکه‌وه" و "taxis" به واتای "پیکه‌ستن" و "دانان" دیت، پیکهاتوه، که لقیکی پیزمانه ئه‌رکی گرنکی پیکه‌ستن و شه‌کانه له ناو یۆنانیکی گه‌وره‌تردا، به‌تایبه‌تی له چوارچێوه‌ی رسته‌دا، که هاوتایه له‌گه‌ڵ تاوتویکردنی پیکهاته و یۆنانی رسته، به واتایه‌کی تر یه‌کێک له‌ویه‌که بنجینه‌یی و سه‌ره‌کیانه‌ی، که پیزمان خۆی پێوه خه‌ریک ده‌کات و گرنکی پێده‌دات رسته‌یه، چونکه کاری پیزمانه که ده‌لی پیکه‌ینه‌کانی رسته چین و چۆن کار له‌یه‌کتری ده‌کهن و به چ شیوه‌یه‌ک پیزده‌بن، که‌واته، رسته بلاوترین دانه‌ی زمانی گه‌وره‌یه که زۆربه‌ی زمانه‌وانه‌کان دانی پێده‌دانه‌ن و ده‌یناسنه‌وه و باوه‌ریان وایه که ده‌توانی چاری یۆنان و پۆله ریزمانیه‌کان بکات^۱. کاتی ئیمه له رسته وردده‌بینه‌وه، ده‌بینین وشه پیکهاته‌یه‌کی راسته‌وخۆی رسته نییه، به‌لکو وشه دوا پیکه‌ینه‌ی رسته‌یه، چونکه وشه‌کان بۆ یۆنانی گه‌وره‌تر له رسته‌دا ریک ده‌خرین، ئه‌ویش گریه، به‌م جووره گری پیکه‌ینه‌یی ناوه‌ندییه و ده‌که‌وێته نیوان وشه و رسته‌وه، له رووی یۆنانه‌وه گری له وشه گه‌وره‌تره‌وه له رسته‌ش بچووکتره، واته گری له وشه پیکدیت و رسته‌ش له‌گری. یۆنانی رسته‌ی زمانی کوردی به شیوه‌یه‌کی هه‌ره‌می له چه‌ند پیکه‌ینه‌یک دروستبووه و هه‌ریه‌کێک له پیکه‌ینه‌کانیش که پۆل (که‌تیگوری) هه‌یه. هه‌رچه‌نده که وشه‌کان پیکه‌ینه راسته‌وخۆکانی رسته‌کان نین، به‌لام پۆلیکی گرنک وه‌ک دوا پیکه‌ینه له یۆنانی رسته‌دا ده‌بینن. بێگومان ئه‌و زانیارییه فه‌رهنگیانه‌ی وشه‌ش رۆلێک له‌رۆنانی رسته‌دا ده‌گێژن، چونکه پۆلی سینتاکسی وشه‌یه‌ک جووری دابه‌شبوونی وشه‌که‌ش دیارو ده‌ستنیشان ده‌کات^۲. پیکه‌ینه‌کانی رسته له‌م هیلکارییه ی خواره‌وه روون ده‌بیته‌وه:

^۱ - محهمه‌د مه‌عروف فه‌تاح، ۱۹۹۰، ل ۹۸.

^۲ - حاتم وه‌لیا محهمه‌د، ۲۰۰۰، ل ۲۷.

پۆله فۆرمه کان:

سه ره تاي بپرکردنه وه له زمان ده گه رپته وه بۆ سه رده مي گريکه کان، به تاييه تي بۆ به شيك له گفتوگۆكاني ئه فلاتوون. ئه فلاتوون به يه كه م ريزماننووس داده نرئ، چونكه يه كه م كه س بووه كه گوتووويه تي رسته له دوو به ش پيكديت، ئه ويش (ناو و كار) ه. كه واته ئه م دابه شكردنه ي رسته بۆ پۆله فۆرمه كان هه ر له زه ماني ئه فلاتوون و ئه رستوووه ده ستي پيكردوووه و هه بووه. ريزماني ديري پۆله فۆرمه كانى دابه شى سه ره هشت جور كردوووه و پينا سه يه كي ساده و ساكارياني كردوووه، كه بۆته جيگاي ره خنه ي ريزماني نوئ، چونكه ئه و پينا سانه ي كه بۆ پۆله فۆرمه كان كراون، هه نديكيان به ندين به سينتاكس و هه نديك به واتا و هه نديكيش به هه ست و سۆزه وه به ندين به يه ك بنه ما. هه روه ها پينا سه كان ناريزماني و به كه لكي زمانىكي ديارى كراو نايه ن. پينا سه ده بيت به ندين بيت به ره وشت و ره فتارى وشه كانى رسته وه له زمانى كدا. بۆ نمونه ده توانين بلين "ناو" ئه و وشه يه كه ده توانئ (هكه، يك، ان) وه ربگرئت. كه چى "ئاوه لئاو" ئه و وشه يه كه ده توانئ (تر، ترين) وه ربگرئت. له كاتى كدا كار هه ندئ پيش كار (هه ل، را، دا، رۆ..) و پيشگرى

(دە، ب) لەگەڵدا دەبینرێ کە ھەرگیز ئەمانە لەگەڵ ناودا نایەن. فۆرمەکانی تریش بە ھەمان شێوە ...

بنەماکانی جیاکردنەوەی پۆلە فۆرمەکان:

زمانەوانی نوێ (٣) سێ بنەما دادەنێت بۆ جیاکردنەوەی پۆلە فۆرمەکان، مەرجیش نییە ئەم بنەمایانە ھەموویان لە یەک پۆلە فۆرم کۆببنەو، بە لکودەتوانرێ بە یەکێک لەم بنەمایانە پۆلە فۆرمەکان دیاری بکەیت. بنەماکانیش ئەمانە ی خوارەوھن:

یەکەم / بنەمای مۆرفۆلۆجی بریتیە لەمانە:

١- گیرەکی ریزمانی: وشە لەرووی فۆرمەو بە ناو دادەنرێت ئەگەر بتوانیت گیرەکی ریزمانی (ەکە، ێک، ان) وەرگیریت وەک:

پیاو	پیاوھکە	پیاویک	پیاوھکان
پەنجەرە	پەنجەرەکە	پەنجەرەیک	پەنجەرەکان
گول	گولەکە	گولێک	گولەکان

وشە لەرووی فۆرمەو بە ئاوەلناو دادەنرێ ئەگەر بتوانیت گیرەکی ریزمانی (تر، ترین) وەرگیریت وەک:

زیرەک	زیرەکتر	زیرەکترین
باش	باشتر	باشترین
جوان	جوانتر	جوانترین

وشە لەرووی فۆرمەو بە کار دادەنرێت ئەگەر بتوانیت گیرەکی ریزمانی (ئەسپێکتەکان) (دە، نە، نا، مۆرفیمی رابردوو، رانەبردوو، جیناوە لکاوەکان) وەرگیریت. وەک:

چوون	دەچم	نە چووم	ناچم
کڕین	دەکڕی	نە کڕی	ناکڕی

^١ - محەمەد مەعرووف فەتاح، موحازەرەکانی خوێندنی بالا (پستەسازی)، ماستەر، ١٩٩٧.

خویندن ده خوینن نه یان خویند ناخوینن

۲- گیره کی داپشتن: وشه له رووی فورمه وه نه گه ر گیره کی داپشتنی (ی، ه، ستان، گه/گا،.... هتد) وه برگریت ئه وه ده بیته ناو وهك:

جوان + ی = جوانی

تاریك + ی = تاریکی

چاك + ه = چاكه

پاست + ه = پاسته

كورد + ستان = كوردستان

گول + ستان = گولستان

سهیران + گا = سهیرانگا

جی + گا = جیگا

وشه له رووی فورمه وه به هوی گیره کی داپشتنی (ن، ین، انه، ... هتد) ده توانریت ناو له ناوی لی دروست بکری وهك:

شهرم + ن = شهرمن

ورگ + ن = ورگن

ئاگر + ین = ئاگرین

زیر + ین = زیرین

ژن + انه = ژنانه

پیا + انه = پیاوانه

کار له زمانی کوردیدا به شیوه کی گشتی گیره کی داپشتن له شیوه ی پیشگر (هه ل، پا، دا، پۆ، ... هتد) وه رده گریت وهك:

هه ل + گرت = هه لگرت

هه ل + چوو = هه لچوو

پا + مائی = پامائی

پا + گرت = پاگرت

دا + خست = داخست

دا + گرت = داگرت

پۆ + کرد = پۆکرد

پۆ + چوو = پۆچوو

دووهم / بنه‌مای پرسته‌سازی بریتییبه له‌مانه:

۱- شوینی پۆله فۆرمه‌کان له پرسته‌دا: به‌شیوه‌یه‌کی گشتی پۆلی وشه ده‌توانریت به‌هۆی شوینه‌که‌یه‌وه بناسریتته‌وه، بۆ نمونه زۆربه‌ی کات ئه‌و وشه‌یه‌ی ده‌که‌وێته سه‌ره‌تای پرسته‌وه ناوه، وه‌ک:

- مندالێکه وه‌ستاوه.

- کۆتره‌که فری.

هر وشه‌یه‌ک بکه‌وێته دوا‌ی جیناوی نیشانه، ده‌بی‌ت ناو‌بی‌ت و پاشه‌به‌ندی هه‌بی‌ت وه‌ک:

- ئه‌و پیاوه

- ئه‌و ژووره

به‌لام وشه‌ی (نۆر) هه‌میشه له ناو پرسته‌دا ئاوه‌لناوی له دواوه دیت وه‌ک:

- نۆر خۆش

- نۆر جوان

- نۆر پێک

۲- ئه‌رکی پۆله فۆرمه‌کان له پرسته‌دا: ده‌توانریت پۆله فۆرمه‌کان به ئه‌رکیان دیاری بکری‌ن بۆ نمونه به شیوه‌یه‌کی گشتی ناو له پرسته‌دا ئه‌رکی بکه‌رو به‌رکار ده‌بینی، ئاوه‌لناویش ئه‌رکی دیارخه‌ر ده‌بینی له پرسته‌دا، کاریش ئه‌رکی کارده‌بینی له پرسته‌دا پۆله فۆرمه‌کانی تر به هه‌چ شیوه‌یه‌ک ئه‌م ئه‌رکه نابینن وه‌ک ئه‌م نمونه‌نه‌ی خواره‌وه ده‌ری ده‌خه‌ن:

- مندالێکه هات.

ناوه / بکه‌ره

- بەردەكە پەنجەرەكەى شكاند .
ناوہ / بەركارہ
- قوتاببە زبیرەكەكە بەبەكەم دەرچوو .
ئاوہ ئناوہ / ديارخەرہ
- نامەكەم خویندەوہ .
كارہ / كارہ

سببەم / بنەماى فۆتۆلۆجى (هئىن):

پۆلە فۆرمەكان دەتوانرئىن بە ھۆى ھبزەوہ بناسرئىنەوہ، بۆ نمونە ئەگەر وشەكە ناو بئىت ھبزە ھەمبشە دەكە وئتە كۆتايى وەك: (مامۆستا ، كوردستا ن، دا ر..... ھتد) بەلام لەكاردا ھبز دەكە وئتە سەرەتاوہ وەك (دە روات، دە خوات، چوو م..... ھتد)

پۆلە وشەكان:

وشەكان لە زماندا دابەشى سەر دوو پۆل دەبن، ئەوئش (پۆلى كراوہ و پۆلى داخراوہ):

١- پۆلى كراوہ: مەبەست لەم جۆرە پۆلە لە زماندا ئەوہبە كە دەتوانرئىت وشەى تر دروست بكەين و واتاي فەرھەنگى و پئناسەيان ھەبە، بۆ نمونە (ناو، ئاوہ ئناو، ئاوہ لكار، كار) بە پۆلى كراوہ دادەنرئىن، چونكە دەتوانين چەندەھا جۆر لە مانە دروست بكەين و پۆژانە دروست دەبن، واتە ئەمانە كراوہن بە رووى گۆران و وەرگرتنى وشەى نوئ بۆ ناو پۆلەكەى خۆيان.

٢- پۆلى داخراوہ: مەبەست لەم جۆرە پۆلە لە زماندا ئەوہبە كە ناتوانرئىت وشەى تريان لى دروست بكرئىن و داخراون و زياد ناكرئىن و پەبپرەوئك

^١ - محەمەد مەرروف فەتاح، موحازەرەكانى خوئىندنى بالا (رستەسازى)، ماستەر، ١٩٩٧.

دروست دهكەن و پیناسەى یەكتر دهكەن، واتای فەرهنگیان نییه،
 واتاكەى له بهراورد دایه له گەل ئەوانى تردا، بۆ نموونه (جیناوى
 نیشانه، جیناوهكان، ئامرازهكانى پهيوهندی)، به پۆلى داخراو
 دادهنرین، چونکه ژمارهى وشهكان سنوورداره و زیاد ناکرین، وهك:
 - جیناوى نیشانه {ئەم..... ه ، ئەم.....انه} - ئەم
 قوتابییە، ئەم قوتابییانە
 {ئەو..... ه، ئەو.....انه} - ئەو کتیبە، ئەو کتیبانە

- جیناوى سەر به خۆ {من ، ئیمه }
 {تۆ ، ئیوه }
 {ئەو ، ئەوان }

- جیناوى لكاو أ- (كۆمه لهى خاوه نیتی): { م ، مان }
 { ت ، تان }
 { ی ، یان }
 ب- (كۆمه لهى رێككه وتن): { م ، ين }
 { ی (یت)، ن }
 { □، ی (یت)، (ات)، ن }

- ئامرازى پهيوهندی { به، له، بۆ }

گرى و جوړهكانى

گرى:

بهو به كه سینتاكسییه ده گوتریت كه له كه ره سه یهك، یان له
 كه ره سه یهكى سه رهكى (سه ره) و هه موو ئەو كه ره سانەى كه راسته وخۆ،
 یان ناراسته وخۆ (دیارخەر) به نندن پێوهى، یان له ژێرده سه لاتیانن
 پێكدی و له رسته دا ئەركێك ده بینى. گریش به پێى جوړى كه ره سه

دروست ده‌کەن و پیناسە ی بە کتر دە‌کەن، واتای فەرەه‌نگییان نییە،
 واتاکە ی لە بە‌راورد دایە لە‌گەڵ ئەوانی تردا، بۆ نموونە (جیناوی
 نیشانە، جیناوە‌کان، ئامرازە‌کانی پە‌یوە‌ندی)، بە پۆلی داخراو
 دادە‌نرێن، چونکە ژمارە‌ی وشە‌کان سنووردارە و زیاد ناکرێن، وە‌ک:
 - جیناوی نیشانە {ئە‌م..... ه ، ئە‌م.....انە} - ئە‌م
 قوتایییە، ئە‌م قوتاییانە
 {ئە‌و..... ه، ئە‌و.....انە} - ئە‌و کتییە، ئە‌و کتییانە

- جیناوی سەر‌بە‌خۆ {من ، ئیمە }
 {تۆ ، ئیوہ }
 {ئە‌و ، ئە‌وان }

- جیناوی لکاو أ- (کۆمە‌لە‌ی خاوە‌نیتی): { م ، مان }
 { ت ، تان }
 { ی ، یان }
 ب- (کۆمە‌لە‌ی رێککە‌وتن): { م ، ین }
 { ی (یت)، ن }
 { □، ی (یت)، (ات)، ن }

- ئامراز ی پە‌یوە‌ندی { بە ، لە ، بۆ }

گری و جوړه‌کانی

گری:

بە‌و یە‌کە سینتاکسییە دە‌گوتریت کە لە کەرەسە‌یە‌ک، یان لە
 کەرەسە‌یە‌کی سەر‌ەکی (سەرە) و هە‌موو ئە‌و کەرەسە‌نە‌ی کە پاستە‌وخۆ،
 یان ناراستە‌وخۆ (دیارخە‌ن) بە‌ندن پێ‌وہ‌ی، یان لە ژێ‌دە‌سە‌لاتیانن
 پێ‌کدئ و لە‌رستە‌دا ئە‌رکێک دە‌بینئ. گریش بە پێی جوړی کەرەسە

سەرەككییه كه (سەرە) دەتوانرئ چەند جورئكى لئ دەستنیشان بكرئ
وهك(گرئى ناوى، گرئى ئاوه ئناوى، گرئى بەند، گرئى كارى...)

تایبەتییه كانی گرئ

گرئ به شیوهیه كى گشتى چەند تایبەتییه كى هیه له وانه :

۱- گرئ له روى پۆنانه وه له رسته بچووكتره، به وهى كه شوئینى پۆنانئكى
نزمتر له رسته دا ده گرئیت و له وشه ش گه وره تره، به وهى كه وا شوئینى
پۆنانئكى بالاتر له وشه ده گرئیت.

۲- گرئ دەتوانرئ فراوان بكرئ، به هۆى كه ره سه ی تره وه، یان كورت
بكرئته وه بۆ تاكه وشه یه ك، هه ندئ جارئش دووگرئى ساده، یان زیاتر
یه ك ده گرن و گرئیه كى لئكدراو دروست ده كەن، به تایبەتى له گرئى
ناویدا.

۳- ئه و گرئیه ی له كه رتئك زیاتر پئكدئیت، ده بئى كه رته كان به هۆى
یاسایه كى سینتاكسى لئك درابن، واته له كاتى لئكدانى دوو كه ره سه،
یان زیاتر جورئك له په یوه ندى سینتاكسى له نئوان كه رته كان
په یداده بئى. هه موو كه رته كان به هاوئرخى رئزمانیان نا بئیت، به لكو
كه ره سه یه ك تئیاندا ده بئى به (سەرە) وئەوانى ترده بن به ديارخه رى
سەرە.

۴- گرئ یه كه یه كى سه ربه خۆیه له په فتاردا، كه ده گوازئته وه بۆ پئشه وه،
یان دواوه رسته كه تئك ناچئیت، واته كه رته كانی گرئ هه موویان پئكه وه
ده جوولئین نه ك یه كئك له كه ره سه كان بگوازئنه وه و له رسته دا پاش و
پئشبان پئى بكرئ.

۵- گرئ له رسته دا ئه رك ده بئینئ جا ئه م ئه ركه سه ره كى بئیت، یان
ناسه ره كى وهك(بكه ر، به ركار، ته واوكار، سه ريار، ئاوه لگوزاره، كار...)

جۆرهكانى گرى:

گرى به پتى جۆرى سهره (ديارخراو) كه چەند جۆرىكى ههيه له وانه:

يه كه م / گرى ناوى:

بريتيه له و پىكهاته يه كه سهره كهى ناوه، يان ناو ئاسايه وهك جيناو، ئه م سهره يه بۆى ههيه به هۆى ديارخه ريكه وه، يان چەند ديارخه ريكه وه فراوان بكرت كه ديارخه ره كان، يان ده كه ونه پيش سهره، يان دواى سهره.^۱ له گرى ناويدا هه موو كه ره سه كان له ژير ده سه لاتى ناوه كه دا ده بن، هه رچه نده به شيوه يه كى گشتى ناو ده ورى سهره ده بينى، به لام به شه كانى ترى ئاخاوتنىش (ناوئاسا) ده توانن ئه م ده وره ببينن له گرى ناويدا. وهك ئه م نمونانه ي خواره وه:

- مندالى برسى هه رگيز سه رما له له شى ده رناچى.
- داريه پووى كوردستان به ناويانگه.
- ئيمه ي چيابه له به فر دروست نه كراوين.
- يارمه تى داني هه ژاران كاريكى پتويسته.

گرى ناوى له رووى پۆنانه وه

گرى ناوى له رووى پۆنانه وه ده كرىت به دوو جۆره وه:

۱- گرى ناوى ساده: ئه م جۆره گرىيانه ده گرىته وه كه له كه ره سه يه ك

يان له سه ره يه ك و ديارخه ريك، يان چەند ديارخه ريك پىكدى. گرى ناوى ساده ش دوو جۆرى ههيه:

أ- گرى ناوى ساده ي ناوك

ئه م جۆره گرىيه له زمانى كورديدا له ناويك، يان ناوئاسايه ك پىكدىت كه ناوك (سهره) ي گرىكه يه^۲ وهك ئه م نمونانه ي خواره وه:

- ئازاد روشت.

گ ن

^۱ - فيان سليمان حاجى، ۲۰۰۱، ل ۲۹.

^۲ - تاليب حوسين عهلى، ۱۹۹۸، ل ۱۶.

- ئەوان خوارديان

گن

- نووستن خۆشه.

گن

ب- گرېي ناوي ساده ي فراوانکراو

ئەم جۆره گرېيانە دەگرېتەوہ که سەرەکه ديارخەريک، يان زياتر لە ديارخەريکی لەگەڵدا دەبیت، ديارخەرهکان لە گرېي ناويدا دەبن بە دوو کۆمەلەوہ:

۱- ديارخەري پيش سەرە(بي ئامران):

لەم جۆره گرېيەدا ديارخەرهکان پيش سەرە دەکەون بە بي هيچ ئامرازيک، بەلکو بە هۆي پەيوەنديەکی سينتاکسي لە يەك دەدریت. ئەو کەرەسانەي که دەوري ديارخەر دەبينن دەچنە پيش سەرە بریتين لە (مۆرفيمي هەر، تەنيا، جيناوي نيشانە، ژمارە، مؤرفيمي پرس، رادە(چەنديتي)، نازناو، نەفي، ئاوەلناوي پلەي بالا....هتد) لەم نمونانەي خوارەوہ رۆن دەبیتەوہ:

- هەر کتیبیک بيئە.

- تەنيا قوتابيهک دەرچووه.

- ئەو گولە سيس بووه.

- دوو خانووي کړيوه.

- چەند ژنيک هاتبوون.

- هەندئ شتم هيناوہ.

- هيچ کەس ئامادە نيئە.

- مامۆستا دلير دامەزراوہ.

- حاجي عەلي لە کۆلانەکەي ئيمەيە.

- باشترين کتیبم هەلبژاردووه.

مەرج نىيە ھەموو ئەو كەرەسانە لە گرىيەكى ناويدا بەسەر يەكەو
دەرکەون، بەلام دەشى دوو كەرەسە، يان زياتر لەو كەرەسانە بە يەكەو
دەرکەون. وەك

- ھەر تەنيا ئەو دوو مندالە ھاتوون.

- ئەو ھەموو كىتبانەت كړيوه؟

۲- ديارخەرى دواى سەرە (بە ھۆى ئامرازەوہ):

ئەم جۆرە گرىيە بلاوترىن جۆرى گرىى ناويە لە زمانى كوردیدا، كە لە
سەرەو ديارخەرئىك، يان چەند ديارخەرئىك پىكدىت، ديارخەرەكان دواى
سەرە دەكەون بە ھۆى ئامرازى خستنه سەرى {ى، ە} ھوہ. ئەو
ديارخەرەنى دواى سەرە دەكەون لە گرىى ناويدا برىتىن لە مانەى
خوارەوہ:

ناو _____ كچەكەى دارا سووتاوہ.

ئاوہ ئناو _____ قوتابى زيرەك خۆشەويستە.

چاوگ _____ ھۆلى خويندنيان پاكە.

جىناو _____ دارەكەى ئيمە وشك بووہ.

لاپستە _____ ئەو كورپەى كە لىرە دانىشتووہ براھە.

ئەگەر گرىى ناويەكە ناسراو كرابوو، ئەوا ئامرازى خستنه سەرى(ى)
دەگۆرى بۆ(ە) مۆرفىمى ناسراوہكەش دەچىتە سەر دوا ديارخەر. وەك لەم
نمونانە دەردەكەوى:

- قوتابى زيرەك خۆشەويستە.

- قوتابى زيرەكەكە خۆشەويستە.

- قوتابى جوانە ژيرە ھەژارە زيرەكەكە خۆشەويستە.

بەلام ئەگەر گرتى ناوييه كه دۆخى خاوه نىتى بوو، وهسفى نه بوو، ئەوا مۆرفىمى ناسراوه كه هەر له سەر ناوه كه (سەر كه) ده مینىته وه ناچىته سەر دياخه ره كه، نامرازى خستنه سەر كه ش ناگۆپى. وهك ئەم نموونانه:

- خانووه كهى ئازاد فرۆشرا.

- كۆپه كهى تۆ زيره كه.

- دار گويزه كهى ئيوه به ناويانگه.

گرتى ناوى ده توانى فراوان بكرى به ليكدانى هەردوو جۆره

ديارخه ره كان (ديارخه رى پيش سەر وه دواى سەر) وهك:

- ئەم دوو قوتابيه زيره كانهى ئيوه

- ئەوه موو گوته جوانانهى تۆ

۲- گرتى ناوى ليكدراو: ئەم جۆره گرتيه ده گرتيه وه كه له دوو گرتى

ساده، يان زياتر پيكدىت به پى پىويست. ههريهك له گرتى ساده كان

گرتى سەربهخۆن له روى فۆرم و واتاوه كه به هۆى مۆرفىمى (و)

و(له گه) ليك ده درين^۱.

- مۆرفىمى (و)

۱- ليكدانى دوو گرتى ناوى سادهى ناوك، يان زياتر به يارمهتى مۆرفىمى (و)

وهك:

- ئازاد و نهوزاد بران.

گ ن ۱	گ ن ۲
-------	-------

گ ن ليكدراو

^۱ - د. ساجيده عهبدوللا و د. تاليب حوسين عهلى، ۲۰۰۶، ۷۳۹ ل.

- دايك و باوك و خوشك و براكانم ناماده بپوون.

گ ن ۱ گ ن ۲ گ ن ۳ گ ن ۴

گ ن لیکدراو

ب- لیکدانی دوو گریئی ناوی ساده‌ی فراوانکراو وهك:

- نهم گفتوگو تال و نهم دیمه نه سهیرانه.... دهنگو باسیکی بی کوتایان بۆ شی کردمه وه،

گ ن ۱ گ ن ۲

گ ن لیکدراو

- نه وه مو وهسته ناسك و نهم سۆزه گهرمانه وایان لیکردم هه ولبدم.

گ ن ۱ گ ن ۲

گ ن لیکدراو

- مؤرفیمی (له گه ل)

أ- لیکدانی دوو گریئی ناوی ساده‌ی ناوک، یان زیاتر به یارمه تی مؤرفیمی (له گه ل) وهك:

- بارام له گه ل دارا چوون بۆ بازار.

گ ن لیکدراو

- من له گه ل تو ده خوینم.

گ ن لیکدراو

۱ - ناواز حه مه سدیق، ۱۹۹۶، ل ۲۶.

ب- لیكدانى دوو گزى ناوى سادهى فراوانكراو، يان زياتر.
- ژانى هردوو پييه كانى له گه ل نازارى بربره ي پشتى ميشكيان ده ته زاند.

گ ن ليكدراو

- فرميسكى شاراوهى چاوه كانم له گه ل وشه خنكاوه كانى گه رووم كرده
زهرده خنه و.....

گ ن ليكدراو

به ليكدانى هردوو جوړه گزيه كه، واته به كارهيئانې مؤرفيمى (و)،
له گه ل) له يه ك گزى ناوى ليكدراو دروست ده كهن . وه ك ئه م
نمونانه ي خواره وه:

- ئاڤرته كه له گه ل پيرى ژنيك و لاويكى هه رزه كاردا هاتونه ته
به ر ده رگا كه وه .

گ ن ليكدراو

- نه سرين و په روين له گه ل دايكيان له هه نده ران ده ژين.

گ ن ليكدراو

۳- گزيى ناوى ئالوز:

ئه و جوړه گزيه ده گزته وه كه زياتر له ليكدانه وه و بو چونيكى هه يه،
واته ته م و مزيه ك له نيوان كه ره سه كانى گزيه كه و روئانه كه ي پيدا ده بى
كه واى لى ده كات دوو جوړ ليكدانه وه، يان زياتر بو گزيه كه بيته ئاراوه، به
شيوه يه كى گشتى هردوو ئامرازى (و، ي) بيكه وه به شدارى له دروستكردنى
ئه م جوړه گزيه دا ده كهن . بو نمونه بو هه ر يه كيك له م پستانه ي خواره وه
دوو جوړ گزى ده توانرئت جيا بكرته وه:

- پياو و ژنى گه نج و پيريان بانگ كردبوو.

- (پياو و ژنى) گه نج و پيريان بانگ كردبوو.

- پياو و (ژنى گه نج و پير) يان بانگ كردبوو.

- ئاواز و ئارازى خوشكم هاتن.
- (ئاواز و ئارازى) خوشكم هاتن.
- ئاواز و (ئارازى) خوشكم هاتن.

- داراو كاوه و پەروينى پاريزەر ليرەن.
 - (داراو كاوه و پەروينى) پاريزەر ليرەن.
 - داراو كاوه و (پەروينى) پاريزەر ليرەن.
- ديارخەرى ھەرىكە لەم گرىيانەى سەرەوھە (گەنج و پىر، خوشك، پاريزەر) دوو لىكدانەوھە ھەلدەگرن، جارىكيان بۆ ھەموو ناوھەكان دەگەرىنەوھە و جارىكى تىرشىيان تەنيا بۆ ناوى دوايى دەگەرىنەوھە.

دووھە/ گرىنى كارى:

بە پىكھىنەرىكى سەرەكى پىستە دادەنرەت، چونكە لەناو پىستەدا بە خورتىيە و ناتوانرەت لابرەت. گرىنى كارى لەسادەترىن پۆناندا لە كارى پىكدەت كە لە رووى پۆنانەوھە ناسادەيە و تىيدا مۆرفىمى پەگى كار مۆرفىمىكى تەوھەرىيە و مۆرفىمە بەندەكانى تىرى وەك مۆرفىمى كات و جىناوى لكاوى بۆ دەگەرىتەوھە^۱. كە ھەر يەكەيان رىزىوونىكى ديارىكراوى تايبەت بە خۆيان ھەيە. واتە بەلای كەمەوھە گرىنى كارى سادەى ناوك دەبى لەم بەشانەى خوارەوھە پىك بىت:

{ پەگ^۲ + م.كات + جىناوى لكاو (كەس و ژمارە) } .

^۱- تالىب حوسەين و ديارەلى كەمال، كۆفارى زانكۆ، ۲۱، ل. ۲۵۰.

^۲- پەگى كارى جۆرە :

۱- پەگى سادە وەك : (چوو، كرد، خويئند، ...).

۲- پەگى دارىژراو وەك : (رامالى، ھەلگرت، داخست، ...).

۳- پەگى لىكدراو. وەك : (دروستكرد، بەلئىنى دا، سوئىندى خوارە، خوشى ويست، ...).

کاری تپه پر

پاږدوو — ده م خویند

ده + م + خوین + د + Ø {م. به رده وامی + جیناوی لکاو (بکه ر) + په گ + م. کات + جیناوی لکاو (به رکار)}

پانه بردوو — ده خوینم

ده + Ø + خوین + Ø + م {م. به رده وامی + جیناوی لکاو (به رکار) + په گ + م. کات + جیناوی لکاو (بکه ر)}

کاری تینه پر

پاږدوو — ده چووم

ده + چ + وو + م {م. به رده وامی + په گ + م. کات + جیناوی لکاو (بکه ر)}

پانه بردوو — ده چم

ده + چ + Ø + م {م. به رده وامی + په گ + م. کات + جیناوی لکاو (بکه ر)}

گری کارى فراوانکراو: گری کارى له روى تيورييه وه ده گریت تابى کوتا دريژبکریته وه و فراوانبکریت. نه مه ش به ریگای زیادکردنى (ناوه لکار، گری به ند، ديارخه ر، گری ناه لئاوی و...) ده کرى و بینه به شیک له گری کارى . زیادکردنى نه و که ره سانه ش له سنورى پرسته دا بو نه و مه به سته به که قسه که ر ده به ویت روونکرده وه ی زیاتر له باره ی پرسته که ده ربپریت، بو نه وه ی زانیاری زیاتر به گوینگر پابگه به نیت. نه مانه ی خواره وه هندی له و نمونانه ن:

- نیستا ده پوین.
- براکه م نامه که ی خیرا نویسى.
- مندا له که هیشتا نویستوه.
- پیاوه که زدر به جوانی کارده کات.
- کاوه کتیبه که ی له سه ر میزه که دانا.

سٽيهه/ گريٽي ٿاوه ٿناوي:

ٺه جوڙه گريٽيه سهره كه ي ده بي ٿاوه ٿناو بيٽ، واته به بي بووني ٿاوه ٿناو گريٽي ٿاوه ٿناوي دروست نابيٽ. ٺه جوڙه گريٽيه به پيچه وانهي گريٽي ناوي له روي رٽانه وه ساده يه و وه كو گريٽي ناوي گه وره و فراوان ناکريٽ، به لام هندی جار به راده يه كي زور كه م فراوان ده كريٽ، ٺه ويش به يارمه تي هندی راده (چه نديٽي) كه ده كه ونه پيش ٿاوه ٿناوه كه وهك {زور، يه كجار، هندی، كه ميٽك..... هتد} ¹. وهك ٺه نمونانه:

- پياوه كه كه ميٽك شاره زابه.
- منالٽيكي زور ٿازاو وريابه.
- خانوه كه يان يه كجار ڪونه.

چارهه/ گريٽي به ندي:

ٺه گريٽيه يه كه به يارمه تي يه ڪيٽك له ٿامرازه ڪاني په يوه ندي {له، به، بؤ} دروست ده بيٽ، واته ڪاتي ٺه ٿامرازه ده چنه سهر ناويٽك، يان گريٽيه كي ناوي گريٽيه كي به ندي پيٽيٽن. له م جوڙه گريٽيه دا ٿامرازه ڪان ده بنه سهره و كه ره سه ڪاني تر ده بنه ديارخهر، واته ٿامرازه په يوه ندي به كه بريار ده دات كه چ جوڙه ديارخه ريٽك له رٽانه كه دا هه بيٽ، چونكه رٽانه كه هه موي باس له جوڙيٽك له شوٽن، يان له ڪات، يان هوٽكار، يان ٿاميٽر، يان مه به ست..... هتد ده ڪات، بؤ نمونه (له ده ره وه) ده گه پيٽه وه بؤ شوٽن نهك بؤ جوڙيٽك له (ده ره وه). هه روه ها (له تاو ٿيوه) بؤ هو نهك بؤ جوڙيٽك له (ٿيوه) ده گه پيٽه وه. ٺه مانه ي خواره وهش هندی له و نمونانه ن:

- پياوه كه به ڪوپره كه ي ده خويٽي.
- ڪتيٽيه كه م بؤ ڪتيٽيه خانه برده وه.
- رنه كه خويٽي له چيٽه كه ڪرد.
- پاره كه ي له گيرفاني دانا.

¹ - ٿاوازه مه سديق، ١٩٩٦، ل. ٤٠.

- هه والەكەى به ئىتمە گەياندا.
- دارەكەى له رەگ و پىشەو دەرهیتنا.

پینجەم/ گری ئاوه لكارى:

ئەو جۆرە گریبە سەرەكەى دەبى ئاوه لكار بیت، بەلام لەبەر ئەوئەى ئەو ئاوه لكارانەى بەئامادەكراوى هەن لە ناو فەرھەنگى زمانەكەدا وەك (ھەمیشە، ھەرگیز، ھیشتا، دیسان، خۆزگە، پەنگە، لێرە.....) ژمارەیان زۆر كەمەو بە پەنجەى دەست دەژمىردرین، سوود لە جۆرەكانى تری گری وەر دەگىرى وەك (گری ناوى و گری ئاوه لئاوى و گری بەند،....) كە لە ناو پستەدا ئەركى ئاوه لگوزارە دەبینن^۱، كە لەم نمونانەى خوارەو ھەروون دەبیتەو:

- مندالەكە ھیشتا نووستووھ. گری ئاوه لكارى
- مروڤ ھەرگیز مردنى بىر نىبە. گری ئاوه لكارى
- قوتابىبە كان دویتی بەيانى چوون بۆ سەیران . گری ناویە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)
- براكەم ئەم بەیانىبە نە ھاتووھ بۆ زانكو. گری ناویە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)
- قەلەمەكەم زۆر جوان دەنووسى. گری ئاوه لئاویە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)
- ھاوړىكانم زۆر باش دەخوینن. گری ئاوه لئاویە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)
- شوانەكە لە ژىر دارەكە نووستووھ. گری بەندە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)
- ئەوان بە پاكردن ھاتن. گری بەندە (ئەركى ئاوه لگوزارەى)

پستە و كەرەستەكانى پستە

پستە گەرەترین بەكەى سینتاكسىبە كە لە پۆنانى ژىرەوئەى دا كەرەسە پىكھىنەكانى (گری ناوى و گری كاری) بەھۆى ياسا

^۱ - بڕوانە ئەم سەرچاوانەى خوارەو: ۱- ئاواز ھەمە سدیق، ۱۹۹۶، ۳۱ ل. ب- ھەمەد عومەر عەول، ۲۰۰۸، ۲۰ ل.

سینتاکسیه کانه وه به یه کتره وه به نندن^۱. یان پرسته له کۆمه لیک که ره سه ی دیاریکراو پیکدیت که به گویره ی چه ند یاسایه ک داریژراون، نه و که ره سه دیاریکراوانه، هه ندیکیان سه ره کین و هه ندیکیان ناسه ره کین، که ره سه سه ره کییه کان به خورتیه و ده بی له پرسته دا هه بن و ناتوانین لایان بهین، به لام که ره سه ناسه ره کییه کان به ئاره زووه ده توانین لایان بهین^۲. که ره سه کان له ناو پرسته دا به شیوه ی گری ده رده که ون، ئه م گرتیان هه چه ند ئه رکیکی ریزمانی ده بینن ئه رکه کانیش بریتین له {بکه ر، به رکار، ئاوه لگوزاره، سه ربار، ته واوکاری کار...}.

بکه ر Subject

(بکه ر)، که ره سه یه کی سه ره کی پرسته یه، بریتیه له یه که م گرتی ناوی و له ژپر ده سه لاتی پرسته یه و به شیوه یه کی گشتی له زمانی کوردیدا ده که ویته سه ره تای پرسته، (کار) باستیکی له باره وه پاده گیه نیت^۳. به واتایه کی تر بکه ر نه و که ره سه یه که له که س و ژماره دا له گه ل کاری پرسته ریک ده که ویت. وه ک ئه م نمونه نه:

	- منداله که	نووست .
	بکه ر	کار
	- نه وان	هاتن
ریککه وتن له که س و ژماره	/	

گرتی ناوی به هه موو جو ره کانیه وه ئه م ئه رکه ده بینن له پرسته دا له م نمونه نه ده رده که ون:
گرتی ناوی ساده ی ناوک:

^۱ - Trask, R.L., 1993, P250

^۲ - خه سرو ئه حمه د خوشناو، ۲۰۰۸، ل ۳۵

^۳ - ئه حمه د حه سه ن فه تحوللا، ۱۹۹۰، ل ۵.

- دارا رۆيشت.
- من ده نووسم.
- ترس هيرشى بۆ ده هينام.
- كرينكار به گهرمى خهريكى پاك كردنه وهى بوون.

گریتی ناوی سادهی فراوانکراو

- ئو دوو قوتابيه زيره که زۆرباش ده خوینن .
- سى پياوى چه کدار به غار هاتنه خواری.
- كرينكارينكى لاوازی دريژی جل شپ هلی دانئ.
- له شكري دپندهی دوژمن هيرشى هينايه سه رولات.

گریتی ناوی لیکدراو

- چيمه ن و باوکی تاريك و رون به رى ده که ون.
- سارا له گه ل شیراز و برا بچو که که ی چوو بوونه پارکی شانده ر.

به رکار Object

(به رکار)، ئه و که ره سه یه له ناو پسته دا که له ژیر کاریگه ری کرده ی کاردايه، نه گه ر ئه و که ره سه یه پاسته وخۆ له ژیر کاریگه ری کاردايیت، ئه و پیتی ده وتری به رکاری پاسته وخۆ. به رکاری پاسته وخۆ ئه و گری ناوییه یه که له ژیر کاری پسته دایه و فراوانی ده کات و وه لأمی پرسياریک ده داته وه که به (کی، یان چی) بکری^۱. به واتایه کی تر به رکاری پاسته وخۆ خۆی له دووه م گریتی ناوی پسته دا ده نویتنی له ژیر گریتی کاری پسته دایه و که ره سه یه کی سه ره کی ئه و پستانه یه که کاره کانیا ن تیپه ره. ئه و که ره سانه ی ئه م ئه رکه ده بینن به شیوه یه کی گشتی له زمانی کوردیدا گریتی ناوییه به هه موو جو ره کانیه وه وه ک ئه م نمونه نانه ی خواره وه:

گریتی ناوی ساده ی ناوک:

^۱ - خه سرۆ ئه حمه د خوشناو، ۲۰۰۸، ۲۸ ل

- جووتیاره که زهوی ده کیلی.
- براکه م نامه ی نووسی.
- گوفاره کانیاں سووتاند.
- لافاهه که خانووه کانی رووخاند.

گرتی ناوی ساده ی فراوانکراو:

- قوتابخانه کان هموو قوتابیه زیره که کانیاں خه لات کرد.
- دوو پوژنامه ی زهردی قه راغ دراوی له پاکه ته که هینانه ده ری.
- ماموستاکه کتیبکی گه وره ی قه باره نه ستوری له سهر میزه که دانا.

گرتی ناوی لیکدراو

- قه له م و قه له مدان و لاستیکی خه ت کوژانه وه که ش له و لاهه دایان ده نیم.
- دایک و باوک و منداله کانیاں کوشت.
- هه وری چر تریفه ی مانگ و جریوه ی نه ستیره کانی دا ده پووشی.

به رکاری ناراسته وخو

نه و که ره سه یه له ناو پرسته دا که به شیوه ی گرتیه کی به ند ده رده که ویت و ناراسته وخو ده که ویته ژیر کاریگه ری کاره که و فراوانی ده کات و وه لامی پرسیاریک ده داته وه که به {کی، یان چی} بکری وه که نه م نمونانه ی خواره وه:

- ماموستاکه کتیبه کانی دا به قوتابیه کان.
- براکه م نامه که بو نه وان ده بات.
- په روین جوانی به تاوات ناساند.
- نه و جیگه ی بو نازاد کرده وه.

ئاۋەلگوزارە: Adverbial

(ئاۋەلگوزارە) كەرەسەبەكى ناسەرەكى پستەيە، چونكە لاېردنى نابىتتە ھۆى دروست بوونى پستەي نارىزمانى و بە شىكە لە گرىيى كارى پستە و فراوانى دەكات و روويەكى كارى پستە روون دەكاتەوہ . بە شىۋەبەكى گشتى گرىيى بەند ئەم ئەركە دەبىنى لە ناو پستەي كوردىدا، بەلام ھەندى جارىش گرىيى ناوى و گرىيى ئاۋەلئاۋىش ئەم ئەركە دەبىنن . ئاۋەلگوزارە لە رووى ناۋەرۆكەوہ دەبىتتە چەند جۆرىك لە وانە (كات، شوين، چۆنيەتى، ھۆ، پىوانە....ھتد) ^۱ . شوينى ئاۋەلگوزارە كەرەسەبەكى بزىۋە و دەشى لە ناو پستەدا لە رىزبوونىندا ئازادانە ھەلسوكەوتيان لەگەلدا بكرى و شىاۋبىت لە ھەر جىكەوتەبەكى پستەكەدا بىت ^۲ . واتە (قسەكەر زۆرچار بە پىي مەبەستى خۆى يان بە پىي بنەماى ھارىكارى شوينى ئاۋەلگوزارەكان دەگورىت) ^۳ . لەم نمونانەي خوارەوہدا ھەرىك لەم جۆرانە روون دەكەينەوہ:

گرىيى بەند (ئەركى ئاۋەلگوزارەي شوين دەبىنى)

- ئەوان لە مالىھوہ دەخوينن.
- باۋكم لەدھۆك دەژى.
- گرانى وبرىسەتى لە وولات پەگى داكوتا.

گرىيى بەند (ئەركى ئاۋەلگوزارەي كات)

- خەلكەكە لە بەيانىيەوہ چاۋەرۋانن.
- بە شەو دەچىنە ميۋانى.
- لە زەمانى زوودا مىللەتلك لە رۆخى دەرياي پەشدا دەژيان.

^۱ - شلىر رسول محەمەد، ۱۹۹۰، ل ۴۱.

^۲ - كارۋان عومەر قادر، ۲۰۰۶، ل ۵۵.

^۳ - ئاۋاز ھەمە سدىق، ۱۹۹۶، ل ۶۶.

گرئی بەند (ئەركى ئاۋەلگوزارەى ھۆ)

- من لە خۆشيان ھىچم پى نەگوت.
- ئەو لە ترسان دە لەرزى.
- خەلك لە ترسى فرۆكە ھەر بەشەو لە دىيەكەو دە چىت بۆ دىيەكى تر.

گرئی بەند (ئەركى ئاۋەلگوزارەى چۆنىەتى)

- قوتابىەكان بە باشى دەخوینن.
- بە خىرايى تىپەرى.
- لە شكرەكەى دوژمن بە سەر شوپرى و بە زىوى لە گوند كشاپەو.

گرئی ناوى (ئەركى ئاۋەلگوزارەى كات)

- دوینى شەو مېوانەكان گەيشتن.
- بە يانى پشوى ھاوین تەواو دەبىت.
- ئەو كاتە تارىكايى بالى پەشى بە سەر ئەو خىزانە بەدبەختە داگرتبوو.

گرئی ئاۋەلئاۋى (ئەركى ئاۋەلگوزارەى چۆنىەتى)

- قەلەمەكەم زۆر جوان دەنوسى.
- منداڵەكە زۆرباش دەپوات.
- پرسیار تىرىكە كويرانە دەھاوئىزى.
-

لەم پۆلىنەدا ھىلىكى رىزمانى ئاشكراو روون بەركارى ناراستەخۆ لە ئاۋەلگوزارە جياناكاتەو، زۆرىيە ئەزمونە رىزمانىيەكان ئەو دەسەلمىنن

که ئه م دووانه له هه لکه وت و پیکهاتن و پرهفتاردا هه ریه ک شتن و جیانابنه وه وه ک ئه م خالانه ی خواره وه ده ری ده خات^۱:

- ۱- هیچ جیباوازییه ک له پۆناندا له نیوان به رکاری ناراسته وخۆ و ئاوه لگوزاره به دی ناکرئ، هه ردووکیان به شیوه ی گرتی به ند دین وه ک:
- کتیبه که ی به من دا نارد. (به رکاری ناراسته وخۆ)
 - مندا له که به دیواره که دا هه لده که را. (ئاوه لگوزاره)

۲- له هه ردووکیاندا گرتیه ناوییه که ده توانی ناوی بی گیان، یان گیاندار بییت:

- ئه و نه خو شیه که ی له منه وه گرت. (به رکاری ناراسته وخۆ)
- ئه و له منه وه ده ست پی ده کات. (ئاوه لگوزاره)
- له ده رگای دا. (به رکاری ناراسته وخۆ)
- له ده رگاکه وه هاته ژورئ. (ئاوه لگوزاره)

۳- هه ردووکیان له گه ل کاری تیپه ر و تیپه په ردا دین:

- له من ده ترسی. (ئاوه لگوزاره)
- له من ده دات. (به رکاری ناراسته وخۆ)
- ئه و به من ناگات. (ئاوه لگوزاره)
- ئه و به من ده لئ. (به رکاری ناراسته وخۆ)

۴- هه ردووکیان به هۆی گرتی و پارسته ی ئاوه لئاوییه وه فراوان ده کرتن:

- کتیبه که ی به پیاوه قه له وه که دا نارد. (به رکاری ناراسته وخۆ)
- مندا له که به دیواره به رزه که دا هه لکه را. (ئاوه لگوزاره)

^۱ - محهمه د مه عرووف فه تاح، ۱۹۹۲، ل. ۱۰.

۵- هەردووکیان بە پاناو لە پسته دا جیگیر دەکرین:

- کتێبه‌که‌ی دا به‌من . (به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ)
- کتێبه‌که‌ی دا پیم .
- به‌و ریگایه‌دا مه‌پۆ . (ئاوه‌لگوزاره)
- پێدا مه‌پۆ .

۶- هەردووکیان جیگۆرکی ده‌که‌ن به‌ تاییه‌تی که‌ بکه‌ری ئاشکرا له

پسته‌که‌دا نه‌بی:

- کتێبه‌که‌ی دا به‌من . (به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ)
- به‌ منی دا کتێبه‌که‌ .
- به‌م ریگایه‌دا مه‌پۆ . (ئاوه‌لگوزاره)
- مه‌پۆ به‌م ریگایه‌دا .

۷- به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ به‌وه‌دا(به‌رکار) نییه‌ که‌ به‌رز ناکرێته‌وه‌ بۆ

بکه‌ر له‌ پسته‌ی بکه‌رنادیاردا:

- جله‌کانی به‌مندا نارد . (به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ)
- جله‌کان به‌ مندا نێردران .
- له‌ ده‌رگاکی دا . (ئاوه‌لگوزاره)
- له‌ ده‌رگاکه‌ درا .
- ده‌رگاکه‌ درا .

۸- هەردووکیان توانای وه‌رگرتنی نووسه‌کیان تێدایه‌:

- زۆرم خوارد . (ئاوه‌لگوزاره)
- پیم گوت . (به‌رکاری ناپاسته‌وخۆ)

سەربار Adjunct

(سەربار) بە و کەرەسە یە پستە دەگوتریت، که دەکرئ له پستەدا لابریت بی ئەوەی دروستەو کرۆکی پستەکه بشیۆینیت^۱. واتە سەربار تەنیا بارو مەرجی بووداوەکه، یان بارەکهی دەردەخات و لە رووی واتاوە گرنگی نییە، چونکه واتای پستەکه بە بی ئەمیش هەر تەواوە^۲. سەربار دەشیت بە هۆی گرنی (ناوی، ئاوەلناوی، بەرناو، ئاوەلکار...) یەوہ بنوینریت، لەناو پستەشدا پیش بکەر بکەویت، یان پیش بەرکار و کار بکەویت، یان لە نیوان بەرکار و کاردا دیت. ئەمانەش هەندئ نمونەن بۆ سەربار:

- دارا لە دوکانە کتیب دەکرئ.
- ئیوہ زەوی بە مەکینە دەکیئن.
- ئەو لە من دەترسی.
- زۆرم خوارد.
- هەندئ کەس لە ژیر لێداندا دەمرن.

تەواوکار Complement

(تەواوکار) بە و کەرەسانە دەگوترین که لە پستەدا دەبنە پتووستییەکی هەمیشەیی کارەکه و ناتوانرئ وازیان لی بهینرئ، واتە لابردنی بە خورتییە، یان دەبیته هۆی نارێزمانی بوونی پستەکه، یان ناوەرۆکی واتای کارو پستەکه دەگورپیت، چونکه (بەکێک لە تاییه تییە هەرە گرنگەکانی تەواوکار ئەوہیە که کەرەستە یەکی پتووستە لە پستەدا، بە واتای ئەوہی لە پلە ی کارو بکەردایە و لانا بریت بی ئەوہی واتا و دروستە ی پستەکه تیکنە دات)^۳. چونکه تەواوکار و کارەکه توندتر چوونە تە ناو دروستە ی

^۱ - مەحموود فەتحوللا ئەحمەد، ۱۹۸۸، ل ۱۳.

^۲ - ساجیدە عەبدوللا فەرهادی، ۱۹۹۵، ل ۶۵.

^۳ - مەحموود فەتحوللا ئەحمەد، ۱۹۸۸، ل ۱۲.

رسته که وه و دروسته ی ناوه کییان پیکه پیناوه^۱. گرێکان به هه موو جوړیان ه وه
 {گرێی ناوی، گرێی ناوه لئاوی، گرێی به نند.....} ئەم ئەرکه ده بینن، به لام
 به شیوه یه کی گشتی له زمانی کوردیدا گرێی ناوه لئاوی ئەم ئەرکه ده بینن،
 وه ک له م نموونانه دا ده رده که وی:

- گواره که ی نه سرین زیڤه.
- باخچه کانیش و یران کران و بوون به شوسته و شه قام.
- برای نازاد پۆلیسه
- ئەم هه ناره زۆر ترشه.
- کوره که ی بوو به مامۆستا.
- مندال که دوینی له دایک بوو.
- ماره که به پیاوه که ی وه دا.
- کوره که زهرد هه لگه را.

جیا کردنه وه ی ته و اوکار و سه ربار

به چه ند خالێک ته و اوکار و سه ربار له یه کتر جیا ده کرێته وه له وانه:

- ۱- ته و اوکار به ندی کاره و هاوبه شی ده کات له و باره، یان رووداوه ی که
 کاره که پای ده گه یه نی و به شیکی گرنکه که له واتای کاره که
 جیا نابیتته وه، که چی سه ربار ته نیا بارو مه رجی رووداوه که، یان
 باره که ی ده رده خات و له رووی واتاوه گرنگی نییه.
- ئەو له ژووړه که دانیشته.

سه رباره

- براكه م له ده ره وه ی کوردستان ده ژی.

سه ربار

- ئەو له ژووړه وه بوو.

ته و اوکار

^۱ - محمه د عومر عول، ۲۰۰۸، ل ۲۸.

- براکەم لە دەرهوهی کوردستانه.

ته‌واوکار

۲- لادان، یان فرێدان به تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی سینتاکسی داده‌نری بۆ جیاکردنه‌وه‌ی ته‌واوکارو سه‌ربار . ته‌واوکار به ئاره‌زوو فری نادری له پسته‌دا، چونکه به‌نده به‌کاره‌وه و کاره‌که وازی ل ناھینی، به‌لام سه‌ربار به پیچه‌وانه‌وه به ئاره‌زوو به‌ئاسانی فری ده‌دری بی ئه‌وه‌ی کاربکاته سه‌ر پسته‌که له رووی واتاوه^۱.

- دارا که‌ل و په‌له‌کانی خسته ناو توره‌گه‌یه‌که‌وه. ته‌واوکاره

- دارا که‌ل و په‌له‌کانی له ناوتوره‌گه‌یه‌که‌هه‌لگرتوووه. سه‌رباره

۳- ژماره‌ی ته‌واوکار سنوورداره به پتی جوړی ئه‌و کاره‌ی داوای ته‌واوکار ده‌کات، به‌لام ئه‌م سنووردارییه بۆ سه‌ربار نییه، چونکه هیچ سنوریکی ریزمانی بۆ ژماره‌ی سه‌ربار له دروسته‌ی پسته‌دا نییه^۲.

- پیاوه‌که له مندال‌ه‌که‌ی دا. ته‌واوکار

- ژنه‌که خوپی له چیشه‌که‌کرد. ته‌واوکار

- دوینی به‌یانی دایکه‌که به په‌له مندال‌ه‌که‌ی له بيشکه‌دا نواند.

سه‌ربارا سه‌ربارا سه‌ربارا

کار Verb

(کار) له زمانی کوردیدا ئه‌و که‌ره‌سه‌یه‌یه له پسته‌دا که ده‌که‌وێته کۆتایی پسته‌و باسیک له‌باره‌ی بکه‌ره‌وه راده‌گه‌یه‌نیت، ئه‌م که‌ره‌سه‌یه‌ی ئه‌و ئه‌رکه ده‌بینی گری کارییه. کار به‌شیکێ سه‌ره‌کی پسته‌یه‌و ده‌وریکی

^۱ - ساجیده عه‌بدووللا فه‌ره‌ادی، ۱۹۹۵، ل ۶۵.

^۲ - محمه‌د عومه‌ر عه‌ول، ۲۰۰۸، ل ۲۸.

گرنگی ههيه له دروستکردنی رسته له زماندا و هيچ رسته يه كيش بى كار دروست نابى و هه موو كه ره سهيه كى ترى رسته راسته وخۆ، يان ناراسته خۆ په يوه نديان به كار هوه ههيه. هه روه ها هه موو كارىك به پىي توانا و سروشتى خۆى پىويستى به چەند كه ره سهيه ك ههيه. كار ههيه ته نيا پىويستى به يه ك كه ره سه ههيه، هه ندىكى تر چەند كه ره سهيه ك. به پىي په يوه ندى نيوان چوارچىوهى كارو ئه و كه ره سهانهى وه رى ده گرىت چەند جورىك له كار پۆلين ده كرىن له وانه:

أ- ئه م كۆمه له برىتتبه له و كارانهى كه ته نيا يه ك كه ره سه (يه ك گرىي ناوى) وه رده گرن و پىويستيان به كه ره سهى تر نيبه به م كارانه ده وترى تينه پەر له بهر ئه وهى ته نيا بكه ر وه رده گرن وه ك كارى ئه م رستانهى خواره وه:

- قوتابيهه كان پويشتن.

- ژنه كه قيزاندى.

- كۆتره كه فرى.

ب- ئه م كۆمه له يه برىتتبه له و كارانهى كه دوو كه ره سه (دوو گرىي ناوى) وه رده گرن، واته ته نيا به كه ره سهيه ك واتاى رسته كه ته واو نابيت، بۆيه پىويستى به كه ره سهيه كى ترىش ههيه بۆ ئه وهى واتاى رسته كه ته واو بكات به م جوره يان ده وترىت تىپه ر، وه ك ئه م نمونانهى خواره وه:

- باوكم خانووه كهى فروشت.

- پۆليس كه دزه كهى گرت.

- مندا له كه نانه كهى خوارد.

ج- ئه م كۆمه له يه برىتتبه له و كارانهى كه دوو كه ره سه (گرىيه كى ناوى و گرىيه كى به ند) وه رده گرن ناكرى ئه م دوو كه ره سهيه هيچيان لادرى¹ وه ك ئه م رستانه ده رى ده خه ن:

¹ - پ. د. محمه د مه عرووف فه تاح، نوسه رى نوئى، ژ ١٩، سالى ٢٠٠١، ل ١٧٤.

- داوه که له قاچم ئالا.
- پیاوه که له ده‌رگای دا.
- نه‌وان له ئیمه ناگن.
- ماره که به کوره‌که‌ی وه‌دا.

د - ئەم کۆمه‌له بریتییه له‌وکارانه‌ی که سی‌که‌ره‌سه (دوو گرتی ناوی و گرتیه‌کی به‌ند) وه‌رده‌گرن، واته ته‌نیا به دوو که‌ره‌سه پسته‌که واتاکه‌ی ته‌واو نابیت بۆیه پتویستی به که‌ره‌سه‌ی تر هه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی واتاکه‌ی ته‌واو بیت، ده‌توانین به‌م جو‌ره‌یان بلین تیپه‌ری ئاویتته^۱ وه‌ک ئەم نموونه‌ی خواره‌وه:

- من تو به برا ده‌زانم.
- کچه‌که به‌ردی له پشیله‌که گرت.
- ژنه‌که خویتی له چیشته‌که کرد.
- مندا‌له‌که ده‌ست له کتیه‌کان ده‌دات.
- نه‌و کتیه‌که‌ی به‌من دا.

ریزبوونی که‌ره‌سه‌کانی پسته

هه‌ر زمانیک ریگایه‌کی هه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندییه‌کانی که‌ره‌سه نیشان بدات، له هه‌ندی زماندا بۆ ئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی سینتاکسی نیشان بدات، پشته‌ی به‌که‌ره‌سه ریزبوون به‌ستوه ، واته ریزبوونی که‌ره‌سه‌کان له ناو چوارچێوه‌ی پسته‌دا وه‌ک که‌ره‌سه‌یه‌کی واتای ریزمانی ته‌ماشاده‌کریت و مامه‌له‌ی له‌گه‌لدا ده‌کریت. جو‌ری ریزبوونی که‌ره‌سه‌کان له زمانیکه‌وه بۆ زمانیکێ تر ده‌گوریت، پسته‌ی هه‌موو زمانیک ئەم سی‌به‌شه سه‌ره‌کییه‌ی هه‌یه:

^۱ - نۆزبه‌ی ریزمان نوسه‌کان باسی ئەم جو‌ره‌یان نه‌کردوه ته‌نیا تیپه‌ر و تیپه‌ریان لیک جیا‌کردۆته‌وه .

{ Verb کار Object - بهرکار Subject - } بکه

هر زمانیک به پئی دهستوور و یاساکانی سینتاکسی ئه و زمانه هر سئی به شه سه ره کییه که ی رسته یه که له دواى یه که ریزده کات. له زمانى کوردی دا ریزبوونی ئاسایی به جوړی (بکه + بهرکار + کار) داده نریت، چونکه زقوبه ی رسته کانی کوردی پۆنانیکی ناوه وه یان هه یه که به (بکه) دهست پئی ده کات و به (کار) یش کوّتایی دیت. ئه م نمونه نه ی خواره وه ده ری ده خن که ریزبوونی ئاساین:

- ئه م کرێکاره دیواره که ی رووخاند. (تیپه پ)

- بایه که گه لای داره که ی وه راند.

- منداله که نووست. (تینه په پ)

- میوانه کان رویشتن.

ئه که رچی هه ندی جار له قسه کردندا ئه و ریزبوونه ده گوړیت، به تایبه تی له رسته ی کورترکراوه و به لووتکه کردنی بهرکاردا، یان به کاره یانی شیوازی جیاواز له قسه کردندا. به م ریزبوونه ش ده وتری ریزبوونی نا ئاسایی وه که ئه م نمونه نه ی خواره وه:

- نانه که دارا خواردی. (بهرکار + بکه + کار)

- منداله که دایه که نواندی.

- کتیه که من کریم.

- گه لای داره که بایه که وه راندی.

به لام که ره سه ناسه ره کییه کان شویتیان چه سپاو نییه له رسته دا به ئاره زووه، واته ده توانن جیگوړکی بکه ن به پئی مه به سستی قسه که ر، له م نمونه نه ی خواره وه ده رده که وی:

- دوینی شه و میوانه کان گه یشتن.

- میوانه کان دوینی شه و گه یشتن.

- میوانه کان گه یشتن دوینی شه و.

رسته‌ی به پاناو جیگیرکراو

مه‌به‌ست له م جۆره رسته‌یه ئه‌وه‌یه که به‌شه‌کانی ناو رسته به‌تایبه‌تی به‌شه سه‌ره‌کییه‌کانی وه‌ک بکه‌ر و به‌رکار به ئاشکرا له ناو رسته‌دا ناییت، به‌لکو پاناوه لکاوه‌کان ئه‌رکی به‌شه‌کانی ناو رسته ده‌گێرن و ده‌چنه سه‌ر کاره‌که . پاناوه‌لکاوه‌کان به پێی جۆری کاره‌که له رووی کات و له رووی هیزه‌وه (تێپه‌رو تینه‌په‌ر) شوینی ده‌گۆریت به‌م جۆره‌ی خواره‌وه:

۱- کاری رابردوی تێپه‌رو تینه‌په‌ری ساده‌ی به‌رده‌وامی له پێژه‌ی پاگه‌یانندا به‌م جۆره ده‌بییت:

ده + په‌گ + م(کات) + پاناو(بکه‌ر) تینه‌په‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- ده‌چووم.

نه + ده + په‌گ + م(کات) + پاناو(بکه‌ر) تینه‌په‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- نه‌ده‌چووم.

ده + پاناو(بکه‌ر) + په‌گ + م(کات) + پاناو(به‌رکار) تێپه‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- ده‌م زانی

نه + پاناو(بکه‌ر) + ده‌په‌گ + م(کات) + پاناو(به‌رکار) تێپه‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- نه‌م ده‌زانی

- کاری پانه‌بردوو له دوخی ئه‌ری‌ونه‌ری‌دا:

ده + پاناو(به‌رکار) + په‌گ + پاناو(بکه‌ر) تێپه‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- ده‌تاناسم

نا + پاناو(به‌رکار) + په‌گ + پاناو(بکه‌ر) تێپه‌ر (له دوخی ئه‌ری‌دا)
- نایاناسم

ب- له‌گواستنه‌وه‌ی رسته‌ی بکه‌ردیار بۆ نادیار:

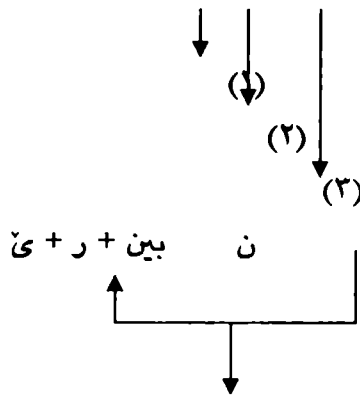
ئه‌گه‌ر کاتی کاره‌که له رسته‌ی بکه‌ر دیار له داها‌تو‌ودابوو ئه‌و پاناوه‌لکاوه‌ی ده‌وری به‌رکار ده‌بینیت له کۆمه‌له‌ی خاوه‌نیتیه‌ {م-مان، ت-

تان، ی-یان { له کاتی گواستن هوی بۆ بکه رنادیاری پاناوه که ده گۆرئ بۆ
 کۆمه له ی ریکه وتن { م-ین، ی(یت) -ن، ی(یت) -ن } و جیی خوی ده گۆرئ و
 ده چته سه ره گی کاره که^۱ به م شتوه ی خواره وه:

- ده یان بینم

ده + پاناو(به رکا) + په گ + پاناو(بکه)

ده-یان-بین-م

ده + په گ + م + ر + م(کات) + ی + پاناو(به رکا)

ده بینرین

- ده تکوژن ← ده کۆژئیی(یت)

پسته ی بکه رنادیار

پسته ی بکه ر دیار به و پسته یه ده گوترئ که نه و که سه ی کاره که نه نجام
 ده دات (بکه ره که) له شتوه دا به ناشکرا ده رده که ویت، به پپچه وان هوه پسته ی
 بکه ر نادیار به و پستانه ده گوترئ که تیایدا به هر هویه که وه بیت بکه ره که
 دیار نییه^۲، نه و جۆره پسته یه ی که ده کړئ به بکه ر نادیار ده بیت کاره که ی

^۱ - وریا عومه ر نه مین، ۲۰۰۴، ل ۲۷۵.

^۲ - فه ره یدون عه بدول محهمه د، ۱۹۸۸، ل ۴۶.

تېپەر بېت ، چونکه کاری تېپەر پېئوستی به بهرکاره بۆ جی گرتنه وهی بکر. له هه موو زمانیکدا پرستی بکر نادیار هه یه، به لام هه ر زمانیک تایبه تمندی خۆی هه یه. له زمانی کوردیدا شیوهی دروستبوونی بکر نادیار له بکر دیاره وه به م هه نگاوانه ده بېت^۱ :

۱- بکری پرستی و جیناوی لکاوی ریکه وتن که بۆ بکره که ده گه پیتته وه لاده بریت.

۲- بهرکار شوینی بکر ده گرتته وه، به لام چه مکی بهرکاری خۆی نادۆرینی.

۳- رهگی کار وهرده گیرئ.

۴- مؤرفیمی بکر نادیا { ر } ده چیتته سه ره گه که.

۵- مؤرفیمی کات بۆ رابردوو { ا } و بۆ رانه بردوو { ی } ده چیتته سه ره مؤرفیمی بکر نادیاره که وه.

۶- جیناوی لکاو به پئی که س و ژماره ی بهرکار که شوینی بکری گرتوته وه ده چیتته سه ره کاره که.

^۱ - وریا عومەر ئەمین، روشنبیری نوێ، ژ ۹۵، ۱۹۸۲، ل ۲۴-۲۵.

جۆرهكانى رسته

زمانه وانان هر له كۆنه وه بۆ مه به سستی ئاسانکردنى لىكۆلینه وه و ديارىکردنى سنوورو جۆرهكانى به شىوهى جياجيا رستهيان پۆلین كردوه. ههروهك ئاشكرايه رسته له رووى پىكهاتن و دارشتن و ئهرك و واتاوه دابهش كراوه ته سه رچهند به شىكى ديارىكراو، ئه م به شانەى له زمانى كوردى دا دهست نیشان كراون وهك^۱ رسته به پى پيه وندى واتاييه وه بۆ هه بوونى راستى رودان و رونه دانى دوو جۆره، يان له حاله تى ئه رى دايه، يان له حاله تى نه رى دايه^۲. رسته له رووى پىكهاتن و دارشتن و پستهى ساده و لىك دراو و ئالۆز ده گرته وه^۳، له رووى ئهرك و واتاوهش بۆ چهند جۆرىك دابهش كراوه وهك رستهى هه والگه يانندن، رستهى فه رمان، رستهى پرس، رستهى سه رسوپمان..... هتد له رووى رىژه وهش بۆ ئىنشائى و ئىلزامى كه (خۆزگه و نياز و نه گه رى و ... هتد) ده گرته وه دابهشكراوه^۴. ئىمه له م به شه دا به كورتى باسى هه ندىك له م جۆرانه ده كه ين:

يه كه م/ رسته له رووى پىكهاتنه وه

رسته له رووى پىكهاتنه وه ده كرىت به م جۆرانهى خواره وه:

۱- رستهى ساده: ئه و رستانه ده گرته وه كه ته نيا يهك كاريان تى دايه، به گۆيرهى كه ره سه سه ره كىيه كان و ناسه ره كىيه كانىش دوو جۆر رستهى ساده لىك جيا ده كرىته وه:

۱- رستهى سادهى ناوك (بنج)

رستهى ساده ئه و رسته يه كه له ساده ترين رۆنانيدا له گرته كى ناوى و گرته كى كارى پىكدى، كه هه ر گرته كىش له م گرته يانه رۆلىكى سه ره كى له

^۱ قهيس كاكل، ۱۹۹۶، ل ۳۴.

^۲ كوردستان موكرىانى، ۱۹۸۶، ل ۵۴.

^۳ عه بدوللا حوسين ره سوول، ۱۹۹۱، ل ۸۶.

^۴ ساجيده عه بدوللا فه رمادى، ۲۰۰۳، ل ۵۷.

۲- به هۆی ئاوه لگوزاره وه به هه موو جوړه کانیه وه

- دوینی شه و له هه ریمی کوردستان له شاری هه ولیر به فرو بارانیکی
نۆد باری.

۴- به هۆی هه ندی وشه ی (بانگکردن، سه رسوپمان، جیناوی خۆی که بو
پیداگرتن، جه ختکردن....) به کاردیت . وه ک ئه م نمونانه ی خواره وه:

- هۆ هۆ کوری چاک وه ره .

- په ککو له م هه واله ناخۆشه !

- ژنه که خۆی خۆی کوشت.

۲- پسته ی لیکدراو:

ئه و جوړه پستانه ده گریته وه که پتر له کاریکیان تیدایه و هه رکارتیک
پسته یه کی سه ره بخۆ پیک ده هینی، به لام به شداریه کی هاوبه ش له نیوانیاندا
هه یه، وه ک هاوبه شی له هه مان گرتی ناوی، چ بکه ریی چ به رکار، یان به
شداری له رووی کاتی ئه نجامدانی کاته کان^۱. ئامرازه کانی لیکده ر رۆلئیکی
ئاشکرا ده بینن له پیکه وه به ستنه وه ی پسته ساده کان. به لام به شداری له
رۆنانی رسته کان ناکه ن^۲ و پسته کان له رووی شیوه و واتا وه له به ستانه وه یاندا
هاوکیش و به رامبه ر پاده گرن^۳. ئامرازه لیکده ره کان له زمانی کوردیدا زۆن
له وانه (و، به لام، به لکو، یان، ش، ئه وسا، یان... یان، نه... نه،)
پسته ی لیکدراو به چه ند شیوه یه ک پۆلین ده کرین له وانه:

ا- به پیی مه به ست و واتا

ب- به پیی ئامرازه لیکده ره کان

ج- به پیی کات

د- به پیی ئامرازه لیکده ره کان و ده مه کاته کان

^۱ - عه بدوللا حوسین ره سوول، ۲۰۰۵، ل ۴۶.

^۲ - عه بدوللا حوسین ره سوول، ۱۹۹۱، ل ۶۶.

^۳ - ره فلیق محه مه د محیدین شوانی، ۱۹۹۷، ل ۴۳.

ئىمە لەم پۆلىنەدا رىستەى لىكدراوبە پىي ئامرازەكان دەخەينە روو، لەوانە:

۱- ئامرازى لىكدەرى (و)

- هاتم و دانىشتم.
- نانهكه يان خوارد و روښتن.
- چەند فرمىسكىكى گەرم بە چاوما هاتە خوارەووە و هەناسەپەكى ساردەم هەلكيشا.
- باى ساردى خەزان لە سەرخۆ دەهات و دەيدا لە پوومدا.

۲- ئامرازى لىكدەرى (بەلام)

- كىتبه كه م بۆ برد بەلام نە يخويندەووە.
- خانووەكه مان خوۆشە بەلام بچووكة.

۳- ئامرازى لىكدەرى (يان.....يان)

- يان دانىشە يان برۆ.
- يان لىترە بنوو يان لە مالى ئىمە.

۴- ئامرازى لىكدەرى (نە.....نە)

- نە من نام خوارد، نە باوكم نانى خوارد.
- نە هيندە تال بە فرى بدرىي نە هيندە شيرين بە قوت بدرىي.

۵- ئامرازى لىكدەرى (ش)

- من ديم توش وەرە.
- وامن ناويان دىنم، توش بە پەنجەكانت بيانزميرە.

۶- ئامرازى لىكدەرى (پاشان، يان ئينجا)

- وانەكه دەخوينين پاشان دەچينه سەيران.
- زەنگەكه لىدرا ئينجا قوتابيهكان چوونە ژوورى.

رسته‌ی ئالۆز

ئەو جۆرە رسته‌یه‌یه، که له رسته‌یه‌کی سەرەکی و رسته‌یه‌ک، یان چەند رسته‌یه‌کی شوینکە وتوو پێکدی^١. یان دەشی رسته‌ی ئالۆز وەک کۆمەڵە پارسته‌یه‌ک تێی بپوانی که به لای که‌مه‌وه له رسته‌یه‌کی سەرەکی و پارسته‌یه‌ک، یان چەند پارسته‌یه‌کی دیارخەر پێک بی^٢. رسته‌ سەرەکییە که له رسته‌ی ئالۆزدا رسته‌یه‌کی سەر‌به‌خۆیه، به‌لام پارسته‌کان به‌ندن به رسته‌ سەرەکییە که‌وه چەند زانیارییه‌ک له‌باره‌ی توخمیکی رسته‌ی سەرەکی له‌خۆ ده‌گری. رسته‌ی سەرەکی له‌م جۆرە رسته‌یه‌دا به‌خورتییە و ده‌بی هه‌بی، به‌لام پارسته‌کان به‌ ئاره‌زووه‌ ده‌شی لایبری بی ئه‌وه‌ی رسته‌ی نارێزمانی دروست بکات^٣. پارسته‌کان که به‌هۆی ئامرازه‌کانی گه‌یه‌نه‌ره‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نرێنه رسته‌ی سەرەکی، ئامرازه‌کان تیکه‌ل به‌ دارپشتنی پارسته‌کان ده‌بن^٤. پارسته‌ ئه‌و به‌شه‌یه له رسته‌ی ئالۆزدا که‌هر چەنده‌ که‌ره‌سه‌ پێویستییه‌کانی رسته‌ی تێدایه، به‌لام ناتوانی وەک رسته‌یه‌کی ته‌واو سەر‌به‌خۆ بوه‌ستی، به‌لکو له‌ رووی رێزمانه‌وه به رسته‌ سەرەکییە که‌وه به‌نده^٥. له رسته‌ی ئالۆزدا پارسته‌کان جۆری رسته‌که‌ دیاری ده‌کن به گشتی پارسته‌کان ده‌بن به‌ سێ جۆر له‌ وانه:

١- پارسته‌ی ناوی

٢- پارسته‌ی وه‌سفی (دیارخه‌ری)

٣- پارسته‌ی ئاوه‌لگوزاره‌یی

١- پارسته‌ی ناوی: ئەو پارستانه‌ن که جێگای ناویک، یان گرتیه‌کی

ناوی له رسته‌ سەرەکییە که (شارسته) ده‌گرنه‌وه، واته‌ هه‌ندی ئه‌رکی

^١ - محمد علی الخولی، ١٩٨٢، ل ٥٠.

^٢ - ساجیده عه‌بدوڵڵا فه‌ره‌ادی، ٢٠٠٣، ل ٨٧.

^٣ - خه‌سرو ئه‌حمه‌د، ٢٠٠٨، ل ١٠٩.

^٤ - ره‌فیع محه‌مه‌د محیدین شوانی، ١٩٩٧، ل ١٠٩.

^٥ - شلیتر ره‌سوول محه‌مه‌د، ٢٠٠٤، ل ٤١٧.

سه ره کی ناو پرسته ی دهریته پال له وانه ئه رکی بکه ری، یان به رکاری ده بینن. وهك له م نمونانه دا دهرده كه ویت:

ا- پارسته ی بکه ری

- پیویسته ده ست له هه موو شتی هه لگرین.

- ئاشکرایه که ئه مسال دهرناچیت.

ب- پارسته ی به رکاری

- بیسترا که چونت هاوارکرد.

- ناتوانم ئه م کاره بکه م.

- دیتی ئه و خیزانه هه موو له گه لی باشن.

- هه موو ریباریکیش نه یده زانی، که داپیره ئایشی دهرۆزه ده کا.

۲- پارسته ی دیارخه ری: وه سفی گرئیهك ده کات له ناو پرسته

سه ره کییه که دا (شارسته) لایه نیکی ئه و نادیاریه ده رده خات، یان روون

ده کات وه که له گرئیه که دا هه یه و به پیی ئه رکی گرئیه که له رسته دا

ده توانریت پارسته ی دیارخه ری بکریت به م به شانیه خواره وه:

ا- پارسته ی دیارخه ری بکه ری

- ئه و قوتابییه ی که باشی ده خویند به یه که م دهرچوو.

- ئه و خیزانه ی که تاوی له وه و پیش گه یشتن مندالئیکیان پی بوو.

- چاوه په شه کانی که له ژئر له چکه که وه ده بریسکانه وه، نیشانه ی

پرسیاریکی پر له سه رسامیان ده نواند.

ب- پارسته ی دیارخه ری به رکاری

- دارا کتیبه که ی دامی که دوینی کری بووی.

- ئه و گوله ی که له هه مووان گه شتر بوو هینای.

- ئه و چیرۆکه ی که خوشکم وه ری گیرابوو، بلاوکرایه وه.

ت- پارسته‌ی دیارخه‌ری ئاوه‌لگوزاره‌ی شوپنی

- ئیمه له هه‌ولێر ده‌ژین که پایته‌ختی کوردستانه .

- که‌ل و په‌له‌کان له‌و بازاره بکپه که تازه دروستکراوه .

ج- پارسته‌ی دیارخه‌ری ئاوه‌لگوزاره‌ی کاتی

- دوینی که رۆژی شه‌مه‌بوو بارانیکی زۆرباری .

- شه‌وانی زستان که زۆر درێژه هه‌موو کاره‌کانمان ته‌واو ده‌که‌ین .

د- پارسته‌ی دیارخه‌ری دیارخه‌ری

- کچی پووره‌که‌م که خوشکی باوکمه زۆر زیره‌که .

- ده‌نگی ئۆتۆمۆبیله‌که‌ی که‌له‌ نزیکتانه‌وه‌ وه‌ستا‌بوو هه‌مووتانی

هه‌ینایه‌وه‌ سه‌رخۆ .

۲- پارسته‌ی ئاوه‌لگوزاره‌یی: ئه‌و پارستانه ده‌گریته‌وه که زیاتر

په‌یوه‌ستن به‌کاری پرسته‌که‌وه . ده‌شی هه‌موو جۆره‌کانی له‌ گرتی به‌ندو

هه‌ندی جاریش له‌ گرتی ناوی پیکبیت که لایه‌نیکی واتای پرسته سه‌ره‌کیه‌که

روون ده‌کاته‌وه له‌وانه (کات، مه‌رج، هۆ، ئه‌نجام پێوانه، چۆنیه‌تی.....) که‌واته

به‌ پیتی جۆره‌که‌ی ده‌توانین پارسته‌ی ئاوه‌لگوزاره‌یی بکه‌ین به‌م به‌شانه‌ی

خواره‌وه :

ا- پارسته‌ی کاتی

- که‌من هاتم ، ئه‌و رۆشیتبوو .

- که‌ گه‌رامه‌وه پیت ده‌لیم .

- که خوشکم خۆراکی به‌یانی ئاماده‌ده‌کرد، هه‌موو خه‌یزان له‌ خه‌و

هه‌لستا‌بوون .

- که ئیواره‌ داهاات، هه‌موو خه‌لکه‌که له‌به‌ر ئاگره‌که‌ی ئیمه‌دا

کۆببونه‌وه .

ب- پارسته‌ی مه‌رجی

- ئه‌گه‌ر نه‌خوینی ده‌رناچیت .

- ئەگەر مالت لە شووشەبوو مالتى خەلك بەرد باران مەكە .

ت- پارستەى ھۆ

- بەپى ھاتم بۆيە دواكە وتم .

- بۆ مەبەستى خۆيان ھەموو شتى دەكەن .

ج- پارستەى ئەنجام

- يەك ناگرين ، بۆيە سەرناكە وين .

- ماوہ يەكە نەم ديوہ بۆيە نايناسمەوہ .

د- پارستەى پتوانە

- ئەوئندە شيرينه دەلتى شەكرە .

- كوردستان ئەوئندە خۆشە باسى ناكري .

ه- پارستەى چۆنيەتى

- كيشەكە وەك من بۆي دەچم ئاسان نييە .

- بەوردى بگەري بەم شتوہ يە قەلەمەكە دەدۆزيەوہ .

دووہم/ پستە لە رووى ئەركەوہ

ھەندىك لە ريزماننوسە ديريئەكان سى جۆر پستەيان لە رووى ئەركەوہ دەست نیشان كردوہ لەوانە (پستەى بەيانى پستەى پرس و پستەى فەرمانى)^۱ ھەندىكى تریشيان بەگشتى چوار جۆريان جياكردۆتەوہ ئەويش (پستەى ھەوالگەياندن و پستەى فەرمان و پستەى پرس و پستەى سەرسورمان)^۲ . لەم سالانەى دواييدا زۆربەى زمانەوانەكان ئەم جۆرە پستانە دەكەن بە ھەوت جۆرەوہ (زانبارى و ھەوالگەياندن، پرسياركردن، ھەست دەربيرين، وروژاندن، فەرماندان، پاپەراندن و جى خۆشكردن)^۳ . ھەندىكى تریشيان بيجگە لەم جۆرانە باس لە جۆرى تر دەكەن وەك سوئند خواردن،

^۱ توفيق وەھبى، ۱۹۲۸، ل ۸ .

^۲ كوردستان موكرىانى، ۱۹۸۶، ل ۵۴ .

^۳ محەمەد مەعروف فەتاح، ۱۹۹۰، ل ۲۶ .

پارانہوہ (دوعا کردن)، بانگکردن..... هتد. دابهشکردنی پسته بۆ ههوالگه یاندن و پرس و فهрман و سهرسوپمان و..... په یوه ندییه کی پتهوی به مؤدالکارییه وه ههیه، واته ئەم دابهشکردنه له روانگی قسه که ره وهیه و له م جۆره دا قسه که ر تیروانیی خۆی بۆ ده و روبه ر و هاوبه شه گانی گوتن و نامه کی که دهیه وی بیگه یه نیت دهرده بپێ. له خواره وه دا هه ندیک له م جۆرانه ده خهینه روو:

۱- پسته ی زانیاری و ههوالگه یاندن:

له م جۆره یاندا قسه که ر خۆی ده کات به شایهت و جهخت له سه ر دروستی نامه که، یان ههوالگه که ده کات و گوینگر دلتیا ده کات که گوته که دروسته و نه و دلتیا ییه له راستی نامه که دهرده که وی. به واتایه کی تر قسه که ر سه رچاوه ی زانیارییه و زانیارییه که ده دات به گوینگر و کاردانه وه له گوینگر روونادات ته نیا زانیارییه که ی پێ ده گات. پسته ی ههوالگه یاندن بنچینه یه بۆ دروستکردنی هه موو جۆره پسته یه ک، واته جۆره گانی تری پسته له م جۆره پسته یه داده پێژریت. له م جۆره پسته یه دا به زۆری (بکه ر) به شی پێشه وه ی پسته ده گری. وه ک له م پستانه ی خواره وه دا دهرده که وی.

- جوتیار زه وی ده کێلت.

- میوانه کان دوینی گه یشتن.

- گه رما له گه ل مانگی گولاندا ده ست پێ ده کات.

- کاتی گه یشتمه قوتابخانه، قوتابییه کی زۆر له گۆره پانه که ریزببون.

- نێمه ههچ ههوالیکمان له و باره یه وه پێ نه گه یشتوه.

۲- پسته ی پرسیار:

مه به ست له پرسیارکردن ده ست خستنی زانیارییه. له پسته ی پرسدا گوینگر به سه رچاوه ی زانیاری داده نریت، چونکه قسه که ر زانیاری لانیه دهیه وی به هۆی پرسیارکردنه وه نه و زانیارییه به ده ست بیتی. له زمانی

كوردیدا چەند جۆرئىك لە پستەى پرسىيارمان ھەيە، لەوانە ھەلبژاردن، كلکە پرسىيار، ...^۱ بەلام بلاوترىنيان پرسىيارى گشتى و پرسىيارى تايبەتية .
 پرسىيارى گشتى / يان بە (ئا) يان بە (نا) يان بە ئاوەلکارىكى تروەلام دەدریتهوہ . پرسىيارى گشتى لە كوردیدا بە دوو رینگا دروست دەبێ:
 ۱- بە بەکارھێنانى ھەندى ئامرازى وەك (ئەرى؟ يان ئايا؟). وەك ئەم نمونانەى خوارەوہ:

- ئەرى قوتابىھەكان دین؟

- ئايا قوتابىھەكان دین؟

ب- بە بەکارھێنانى ئاواز: ئەم جۆرەيان لە رووى ریزمانەوہ لە شىوہى پستەيەكى ھەوالداندایە كەچى لە رووى فۆنۆلۆجیەوہ جیاوازە وەك ئەم نمونانەى خوارەوہ:

- ئیوہ دەرۆن؟

- قوتابىھەكان راپۆرتەكانیان نووسى؟

- نانتان خوارد؟

پرسىيارى تايبەتى / لەم جۆرەياندا پرسىيار لەبارەى يەكئىك، يان زیاتر لە كەرەستەكانى پستەكە دەكرى، ئەمانە زۆرچار بە ئامرازى پرس دەست پى دەكەن. وەك:

- كەى ھاتن؟

- كى كارەكەتان بۆ دەكات؟

- لەكوى دەژى؟

- چى دەخۆن؟

- بەچەند فرۆشتى؟

^۱ - ئەبوبەكر عومەر، ۱۹۹۰، ل ۱۸.

پرسیاری ھەلبژاردن/ ھە پستەییە کە تێیدا دوو مەبەست، یان دووشت، یان زیاتر پادەگە یە نریت و بواری دوینراو دەدری کە یە کێکیان ھەلبژیریت بە ھۆی ئامرازی لێکدەری (یان) دروست دەبی^۱. ھە ک ئەم نمونانە ی خوارە ھە:

- دادەنیشی، یان دەرووی؟

- ژیرە، یان دەبەنگ؟

- زێرە، یان زیو؟

کلکە پرسیار / ئەم جۆرە یان پرسیارکی کورتکراو ھە قسە کەر (دوابە دوای پستەییە کی پاگە یاندن ئاراستە ی گوینگری دەکات، تا لە بیروکە ی پستە کە دنیابیت، یان ئەو مەرامە ی ھە یە تی بیپیکیت)^۲. ھە ک:

- تاقیکردنە ھە کە ئەم پۆیە، وانییە؟

- دەلێن لە چین دروستکرایە، وایە؟

- دەمەوی بتانبینم، باشە؟

۲- پستە ی ھە ماندان:

ئەم جۆرە پستە یە یە کێکە لە جۆرە کانی پستە ی داخواری کە قسە کەر داوا لە کەسی دوو ھە دەکات کارێک بکات، یان ھە لۆیستیک بنوینیت، یان بە پیچە وانە ھە بۆ قە دە غە کردنی کارێک بە کار دە ھینریت. بە شیو ھە کی گشتی ئەم جۆرە پستە یە بە ھۆی کاری پستە کە ھە دروست دە بیت^۳. ھە ک:

- برۆ نانیک پەیدا بکە.

- ھە ول بە دەن قە لاچۆی ئەم دەردە بکەن.

- ئاگاداری مندالە کان بە.

- دەست لە کتیبە کان مە دەن.

^۱ - رە فیک مە مە د محیدین شوانی، ۱۹۹۷، ل ۴۴.

^۲ - ئە بو بە کەر عومەر، ۱۹۹۰، ل ۱۸.

^۳ - قە یس کاکل، ۱۹۹۶، ل ۲۷.

۴- پسته‌ی هست دهرپین (سهرسوپمان):

ئەم جۆره پسته‌یه‌یه که قسه‌که‌ر به رامبەر دیارده‌کانی دهرپه‌ری هست و ئاره‌زوو باوه‌ری دهرده‌خات ساده‌ترین جۆریشی له‌و گوتنانه‌دا دهرده‌که‌وی که وشه‌ی سهرسوپمانی تیدایه^۱ وه‌ک:

- وای له‌م دهرده ترسناکه!

- ئۆخه‌ی که خویندنم تو اوکرد!

- سه‌یری که، چەند جوانه!

۵- پسته‌ی بانگکردن:^۲

ئەم جۆره پسته‌یه پینگاییکه بۆ بانگکردنی یا ئاگادارکردنه‌وه‌ی که‌سی، که قسه‌که‌ر واته بانگکه‌ر ده‌یه‌وئیت هه‌والئیکی پی پابگیه‌نی به‌هۆی به‌کارهینانی هه‌ندی ئامراز که به‌پیی مه‌به‌ستی بانگکه‌ر له بانگ کردنه‌که‌دا به‌کار دیت بۆ سه‌رنج پراکتیشانی بانگکه‌راو. ئەم جۆره پسته‌یه به‌هۆی بانگکه‌راو و ئامرازی بانگ کردنی وه‌ک (هۆ، ئه‌ی، هه‌، هه‌، ی...). له پسته‌کانی تر جیا ده‌کریته‌وه وشپوه‌ی سه‌ربه‌خۆی ده‌بیته. بانگ کردن له‌ زمانی کوردیدا به‌چه‌ند شپوه‌یه‌ک ئه‌نجام ده‌دریته له‌وانه: پرسسیارکردن، فه‌رماندان، هه‌والگه‌یاندن... هتد به‌ شپوه‌یه‌کی گشتی شوئینی بانگکه‌راو دیاری که‌راوه ئه‌ویش ده‌که‌وئیته‌ دوای ئامرازی بانگ کردنه‌وه ئه‌گه‌ر پسته‌که‌ ئامرازی له‌ گه‌لبوو، به‌لام ئه‌گه‌ر ئامرازه‌کان نه‌وترا بوون ئه‌وا خۆیان به‌ ته‌نیا دین له‌ پسته‌که‌دا. وه‌ک له‌م نمونانه‌دا دهرده‌که‌وی:

- هۆ هۆ خه‌لکینه مه‌ترسییه.

- ئه‌ی هاوار فریامان بکه‌ون.

- بابه، بابه، میوان، میوان هاتوه.

- کچی کچی له‌گه‌ل تۆمه.

- ئازاد ئازاد ئاگات له‌ خۆت بی.

^۱- محمەد مه‌عروف فه‌تاح، ۱۹۹۰، ل ۲۸.

^۲- د. ساجیده عه‌بدوڵلا فه‌رهادی و د. شلیتر ره‌سول.

۶- پسته‌ی پارانه‌وه (دوعاکردن):

ئەم جۆره پسته‌یه‌یه‌که‌ له‌ باوترین شیوازه‌کانی داخوای‌ی که‌ تێیدا قسه‌که‌ر پاسته‌وخۆ رووی دەمی خۆی ده‌کاته‌ که‌سی دووه‌م که‌ خوایه‌، کارینکی بۆ ئەنجام بدات، یان ئەنجام نه‌دات ئەویش به‌ ناوه‌یتانی، یان به‌ یه‌کێک له‌ سیفاته‌کانی وه‌ک (خوایه‌، یاخوا، ئە‌ی خوایه‌، په‌بی....) داوای‌ لی ده‌کات، به‌ زۆری له‌ ناوپسته‌دا ئەم وشه‌و گریبه‌ تایبه‌تیانه‌ ده‌چنه‌ سه‌ره‌تاوه‌. ئەم جۆره پسته‌یه‌ پاستی و هه‌له‌ی تێدانییه‌، چونکه‌ داواکردنه‌و زانیاری گه‌یاندن نییه‌، له‌ پسته‌ی پارانه‌وه‌دا هه‌موو ئەو کارانه‌ ده‌گریته‌وه‌ که‌ هێزو وزه‌ی تێدا به‌کارده‌یت له‌ وانه‌ (کردن، یارمه‌تی دان هێتانه‌، ناردن، ناشکرکردن.....). به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی ئەم جۆره پسته‌یه‌ بۆ دوو مه‌به‌ست به‌کارده‌یت ئەویش لایه‌نی خێرو چاکه‌یه‌ (دوعا بۆکردن) یان لایه‌نی خراپه‌و شه‌ره‌ (دوعا لێکردن). وه‌ک:

- یا خوا مالتان هه‌ر ئاوه‌دان بێت.
- خوایه‌ بیخه‌يته‌ سه‌ر پێی پاست.
- یاخوا له‌وه‌ گێل ترت بکات.
- په‌بی مووی لی بی زمانی.
- په‌بی له‌ گه‌ری نه‌چێته‌ خوار.

پسته‌ی پارانه‌وه‌ له‌ زمانی کوردیدا به‌ چهند جۆری ده‌رده‌بریت له‌ وانه‌جۆری سه‌رسوورمان، پرسیار، بانگکردن، داواکردن و تهاکردن..... وه‌ک

- خوایه‌ بارانمان بۆ ببارینه‌.
- خوایه‌ لیمان خۆشبه‌.
- ره‌بی باوانت شیوی بۆ واده‌که‌ی؟
- خوا له‌ناو ده‌مت بدا چ منالیک‌ی!

۷- پسته‌ی سویند خواردن:

ئەم جۆره‌یان بریتیه له سویند خواردنی کەسی سویند خۆر که تیایدا جهخت له سەر شتیک دەکا و باسی دەکا به ئەرئ، یان نەرئ، ئەو پسته‌یه جهخت کردنه‌وه‌یه له سەر پسته‌یه‌کی تر. واته پسته جهخت کراوه‌که سویند له سەر خوراوه‌که‌یه و زۆربه‌ی کات ئەم جۆره پسته‌یه پسته‌ی هه‌والگه‌یانده، هه‌ندئ جاریش پسته‌ی داخوازیه. پسته‌ی سویند خواردن له زمانی کوردیدا له‌رووی پیکهاتنه‌وه له جۆره‌کانی تری پسته جیاوازه به‌وه‌ی که کاره‌کانی بریتین له (سویند خواردن، سویند دان، قه‌سه‌م، ...) واته له‌رووی رۆنانه‌وه پێویستی به‌م که‌ره‌ستانه هه‌یه (بکه‌ر(سویند خۆر)، کار، مۆرفیمی سویند خواردن، گرتی به‌ند(سویند پی خوراو)، مه‌به‌ستی سویند(سویند بۆ خوراو))وه‌ک ئەم نمونانه‌ی خواره‌وه:

- سویندت بۆ ده‌خۆم هه‌تا بمینم

ئەو رازه له‌کن که‌س نه‌درکینم. (هیمن ل ۸۸)

- به‌خوا ئیشی وام نه‌کردوه.

- وه‌للاهی ته‌واومان کرد.

- به‌خوا نه‌مردوه.

۸- پسته‌ی پاپه‌راندن:

ئەرکی پاپه‌راندن له‌و پستانه‌دا ده‌رده‌که‌وئ که‌ خۆیان بریتین له پاپه‌راندنی کاریک، به‌واتای ئەوه‌ی له‌ جیاتی ئەوه‌ی قسه‌که‌ر کاریک به‌ گویگر پاپه‌رینی خۆی کاره‌که‌ راده‌په‌رینی و گوتنه‌که‌ش پاپه‌راندنی کاره‌که‌یه. نمونه له‌باره‌ی ئەمجۆره پسته‌یه زۆره وه‌ک:

- به‌لین ده‌ده‌م ئەو کاره‌ت بۆ بکه‌م.

- وا ئەم کۆبوونه‌وه‌یه دوایی پی دینم.

- سویند ده‌خۆم راست بلینم.

- په‌یمانده‌ده‌م لای که‌س نه‌ی درکینم.

ئەو پىستانەى ئەركى پاپەپاندن دەنۆينن چەند تايىبەتايەكيان تىدايە وەك:
۱- بگەرى كارەكە ئاسايى كەسى بەكەمى تاك، يان كۆيە وەك: من
/ئىمە.

۲- ئەو كارانەى لەم جۆرە پىستانەدا دەبىنرین كۆمەلئىكى ديارىكراوى
داخراون وەك: ناوان، بەلئندان، پەيمانان، گفتان....ەتد)

۹- پىستەى جى خۆشكردن:

پىستەى جى خۆشكردن لەو ئەرگانەيە كە زۆر بلاوہ و لە ھەموو
زمانىكى سروشتىدا ھەست بە بوونى دەكرى ئەم ئەرکە زياتر لەو گوتنانەدا
دەردەكەوى كە پۆژانە بەكاردى و بەسەر زارى ھەموو كەسىكە وەيە بۆ
مەبەستى خۆ بردنە پيشە وەيە و بارو شوين خۆشكردن و خۆچەسپاندن لە ناو
كۆمەلگاي مرقۇدا وەك ئەو پىستانەى بۆ سلاوكردن و خواحافىزى و چاك و
چۆنى بەكاردىت بۆ نمونە:

- چاكى؟ چۆنى؟ باشى؟

- بەيانى باش، شەو باش، ...

- سوپاس، ...

- خوا حافىز، خوات لەگەل، ...

ئەم پىستانە ھەر چەند زۆر بەيان لە شىوہى پرسىاردان، لە پاستىدا بۆ
پرسىاركردن ناين، بەلكو قسەكەر بۆئەو بەكارىان دىنى كە خۆى لە گوئگر
نزيك بكاتەوہ و شوينى خۆى لە رووى كۆمەلايەتايە وە بچەسپىنى...

^۱ - مەمەد مەعرووف فەتاح، ۱۹۹۰، ل ۲۷.

سه چاوه گان

- ۱- ناواز حمه سه ديق/ ريزبونى كه رهسته له زمانى كوردیدا/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۹۶.
- ۲- نه حمه د حه سه ن فه تحوللا/ بكه وهك به شىكى سه ره كى رسته له زمانى كوردیدا/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۹۰.
- ۳- حاتم وه لیا محمه د/ فریزى ناوى وفریزى كارى له دیالكتى كرمانجى ژووودا/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى زمان/ زانكۆى سلیمانى/ ۲۰۰۰.
- ۴- خه سرۆ نه حمه د خۆشناو/ به ركار له زمانى كوردیدا/ چاپخانهى وه زاره تى رۆشنبیری/ هه ولتیر/ ۲۰۰۸.
- ۵- ره فیق محمه د محیدین شوانى/ نامرازى به ستنه وه له زمانى كوردیدا/ نامهى دكتورا/ كۆلجى په روه رده- ئیبن روشد/ زانكۆى به غدا/ ۱۹۹۷.
- ۶- ساجیده عه بدوللا فه رهادى/ ریزمانى به ندیتى وه هندی لایه نى رسته ی كوردی/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۹۴.
- ۷- ساجده عه بدوللا فه رهادى/ رسته و پاش رسته - تیروانینیكى ئه ركى/ نامهى دكتورا/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۲۰۰۳.
- ۸- شلیتر په سوول محمه د به رزنجی/ ناوه لگوزاره له زمانى كوردیدا/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۸۹.
- ۹- شلیتر په سوول محمه د به رزنجی/ یاساكانى داپشتنى لارستى دیارخه رى له زمانى كوردیدا/ نامهى دكتورا/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۲۰۰۴.
- ۱۰- تالیب حوسین عه لى/ هه ندی لایه ن له په یوه ندی نیوان رسته و واتا له كوردیدا/ نامهى دكتورا/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۹۸.
- ۱۱- عه بدوللا حوسین په سوول/ ناكردن له كوردیدا/ نامهى ماسته ر/ كۆلجى ناداب/ زانكۆى سه لآحه دین/ هه ولتیر/ ۱۹۹۱.
- ۱۲- عه بدوللا حوسین په سوول/ پوخته یه كى وردى رسته سازى كوردی/ كتیبه ی گهرفان/ وه زاره تى رۆشنبیری/ هه ولتیر/ ۲۰۰۵.

- ۱۲- فەرەیدون عەبدول محەمد / نادیارى / نامەى ماستەر / كۆلیجى ئاداب / زانكۆى
سەلاھەدین / ھەولتیر / ۱۹۸۸.
- ۱۴- فیان سلیمان حاجى / رىككەوتن لە شتیوهى ژوودوی زمانى كوردیدا / نامەى
ماستەر / كۆلیجى ئاداب / زانكۆى سەلاھەدین / ھەولتیر / ۲۰۰۱.
- ۱۵- قیس كاكل / تیۆرى كرده قسەبیەكان، نامەى ماجستیر / زانكۆى سەلاھەدین / ۱۹۹۶.
- ۱۶- كاروان عومەر قادر / رستەى باسەند لە زمانى كوردیدا - بەكەرەستەى دیالیکتى
كرمانجى خواروو / نامەى ماستەر / كۆلیژی زمان / زانكۆى سلیمانى / ۲۰۰۶.
- ۱۷- محەمد مەعرووف فەتاح / زمانەوانى / چاپخانەى زانكۆى سەلاھەدین / ھەولتیر /
۱۹۹۰.
- ۱۸- محەمد مەعرووف فەتاح / نووسەرى نوێ / ۱۹۵ / ۲۰۰۱.
- ۱۹- محەمد عومەر عەول / كردهى تەواوكردن لە كرمانجى خواروودا / نامەى دكتورا /
كۆلیجى زمان / زانكۆى سلیمانى / ۲۰۰۸.
- ۲۰- مەحمود فەتحوللا ئەحمەد / كار تەواوكردن لە كوردیدا / نامەى ماستەر / كۆلیجى
ئاداب / زانكۆى سەلاھەدین / ھەولتیر / ۱۹۸۸.
- ۲۱- وریا عومەر ئەمین / چەند ئاسۆیەكى تری زمانەوانى / دەزگای ئاراس / ھەولتیر /
۲۰۰۴.